

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN EĞİTİMİ ANABİLİM DALI)

**1924-1940 YILLARI ARASINDA İLKOKUL, ORTAOKUL VE
LİSELERDE OKUTULAN DERS KİTAPLARINDA DİN VE
DİNLER**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe Nur BEKTAŞ

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN EĞİTİMİ ANABİLİM DALI)

**1924-1940 YILLARI ARASINDA İLKOKUL, ORTAOKUL VE
LİSELERDE OKUTULAN DERS KİTAPLARINDA DİN VE
DİNLER**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe Nur BEKTAŞ

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Cemal TOSUN

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN EĞİTİMİ ANABİLİM DALI)

**1924-1940 YILLARI ARASINDA İLKOKUL, ORTAOKUL VE
LİSELERDE OKUTULAN DERS KİTAPLARINDA DİN VE
DİNLER**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : PROF.DR. CEMAL TOSUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

PROF.DR. MUALLA SELÇUK

.....

PROF.DR. AHMET NEDİM SERİNSU

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi .....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

İmzası

ÖNSÖZ

Eğitim sonraki nesillere devletin resmi ideolojisinin aktarıldığı alanlardan birisidir. Eğitim bunu gerçekleştirirken, temel araçlarından biri olan ders kitaplarını da kullanır. Bu nedenle ders kitapları çoğunlukla devletin resmi politikasından etkilenen ve bunu yansıtan bir araç konumundadır.

Bizde bu çalışmamızda Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte devletin yönetim şeklinin değişmesi, toplumsal yapıda değişime sebep olacak inkılaplar dolayısıyla bu yeni durumların ders kitaplarında da yer alıp almadığını tespit etmeye çalıştık. Yapılan inkılapların temelini çağdaşlaşma ve laiklik üzerine kurulduğunu göz önünde bulundurarak araştırmada ders kitaplarında din olgusunun nasıl yer aldığını saptamaya çalıştık. Araştırmamızda ders kitaplarının dönemin resmi politikalarından etkilenip etkilenmediğini ortaya koymayı hedefledik. Bu amaçla en eski ders kitaplarına ulaşmaya çalıştık ve bu ders kitaplarını metin analizi yoluyla inceledik.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın problemi, amacı, önemi, hipotezi, yöntemi ele alınmıştır. İkinci bölümde Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Eğitim ve Din Politikaları hakkında genel bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de okutulan ders kitaplarında din olgusunun hangi yaklaşımla ele alındığı incelenmiş, bulgular ve değerlendirmeler yapılmıştır. Dördüncü ve son bölümde araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara bağlı sonuç ve öneriler yer almıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Cemal TOSUN'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili aileme, eşime ve arkadaşlarıma da şükranlarımı sunuyorum.

Ayşe Nur BEKTAŞ
ANKARA-2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	V

GİRİŞ

I.BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI VE HİPOTEZLERİ.....	4
6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	5
6.1 EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	5
6.2 VERİLERİN ANALİZİ VE RAPORLAŞTIRMA	14
7. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAVRAMLAR.....	14
(Dini Öğrenme,Din Hakkında Öğrenme, Dinden Öğrenme)	

II. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DİN VE EĞİTİM ANLAYIŞINA

GENEL BAKIŞ

1. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DİN ANLAYIŞI HAKKINDA.....	16
2. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA EĞİTİM ANLAYIŞI HAKKINDA.	21

III. BÖLÜM

1924-1940 YILLARI ARASINDAKİ DERS KİTAPLARINDA DİN

OLGUSU

1. İNSANIN, EVRENİN VE HAYATIN KÖKENİ VE EVRİM İLE İLGİLİ KONULAR	27
2.DİNİN MENŞEİ- KAYNAĞI	29
2.1. Dinin Menşesini Evrim Kaynaklı Ele Alan Kitaplar	30
3. DİNİN KONUMU	33
3.1. Dini Sosyal Bir Müessese Olarak Ele Alan Kitaplar	34
3.2 Dini Vicdani Bir Müessese Ve Özgürlük Merkezli Ele Alan Kitaplar.....	35
4. MODERNLEŞME VE DİN	37
5. SİYASET, LAİKLİK VE DİN	39
6. DİNİN ROLLERİ	42
6.1. Dinin Birleştirici Rolü	42
6.1. Dinin Ayrıştırıcı Rolü	43
7. DİNİ İNANIŞLAR	45
7.1. Çin Medeniyetinin Dini	45
7.2. İskit İmparatorluğu Dini	46
7.3. Hint Dini.....	47
7.3.1. Veda Dini Ve Brahmanlar	47
7.3.2 Buda Dini	48
7.4 Sümerlerin Dini İnaçları.....	49
7.5. Mısırdaki Dini İnanış	51

7.6. Eti Medeniyeti Dini	55
7.7. Frikya Medeniyeti Dini	56
7.8. Fenike Medeniyeti Dini.....	57
7.9. İnan Dini	57
7.10. Yunan Dini	58
7.12. İbranilerin Dini	59
7.13. Göktürklerin Dini	59
7.14. Yahudilik	60
7.14.1. Hz Musa	60
7.14.2. Tevrat	61
7.15. Hıristiyanlık	61
7.15.1. Hz İsa	63
7.16. İslamiyet.....	63
7.16.1. Hz Muhammed	64
7.16.2. Kur'an-ı Kerim.....	65

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	68
ÖZET.....	72
SUMMARY	73
KAYNAKÇA	74

KISALTMALAR

Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bk.	: Bakınız
Hız.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEV	: Milli Eğitim Vakfı
s	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
yay	: Yayınları
ZKÜ	: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Tarihin ilk dönemlerinden bu yana hemen her toplumda var olagelmış bir olgu olan “din” in zihniyet kazandırma, bütenleştirme, organizasyon, sosyalleştirme ve sosyal kontrol, kimlik kazandırma, yapılandırma ve düzenleme, kültürü koruma ve aktarma, değerler hiyerarşisi sağlama, meşrulaştırma ¹ gibi eğitsel ve sosyal işlevleri vardır. Dinin bu çok yönlü işlevleri, onun toplum ve devleti ilgilendiren çoğu konuda doğrudan ve dolaylı göz önünde bulundurulmasını gerekli yada yararlı kılmıştır. Eğitim de dinin bu boyutlarda ve amaçlarda göz önüne alındığı alanların başında gelir. Çünkü “insanlarda din duygusu ve inanma ihtiyacı doğuştan itibaren vardır. Fakat dini duygu, düşünce ve tutumların şekil kazanması sonradan çevre faktörlerinin etkisiyle olmaktadır. Çocuk öncelikle evde anne ve babasının etkisiyle dini tutumunu oluşturmaya başlar. Sonra en fazla vakit geçirdiği okulda, öğretmenleri, ders kitapları, arkadaşları çocuğun dini tutumunu geliştirmesinde etkili olur. Diğer birçok tutum gibi dini tutumlarda erken yaşlarda kazanılmaktadır. Dini tutumların gelişmesi okul yıllarında nitel ve nicel olarak devam eder.” ²

“29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye’de Cumhuriyet resmen ilan edildikten sonra bütün toplumsal yapıları ve kurumları yeni baştan düzenleme çalışmaları hızla

---

¹ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme Ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s.67-80.

² Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim Ve Dini Tutum*, Etüt yay, Samsun, 1998, s.49,50.

başlatılmıştır”³ ve her alanda olduğu gibi din ve eğitim alanında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Halifeliğin kaldırılması, Şeriye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması ve Tevhidi Tedrisat Kanununun Kabulü, Harf İnkılabı, Türk Medeni Kanununun Kabulü, Laiklik İlkesinin anayasaya konulması yapılan değişikliklerden bazılarıdır. Bu değişiklikler Atatürk’ün de belirttiği gibi çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı ve ümmetçi bir toplumu milliyetçi bir topluma dönüştürmeyi amaçlamıştır.⁴ Yine bu amaçlarla karma eğitim, mihver ders gibi eğitim yaklaşımları benimsenmiş, yapılan bu değişiklikler din anlayışı ve din eğitiminde de kendini göstermiştir. Ayrıca bu alanlardaki değişimin sadece din eğitimine ve öğretimine yönelik olmayıp, diğer branşların ders kitaplarına da yansımış olması muhtemeldir. Çünkü “genelde yöneticiler; değerler, inançlar ve davranışlar konusundaki tercihlerini kitlelere aktarmak için, okuldan faydalanmışlar, bu sahada ders kitaplarının muhtevasını belirleme yoluna gitmişlerdir. Bunun için, okullarda okutulacak ders kitapları siyasi iktidarın denetimine tabi tutulmuştur.”⁵

Tüm bunlardan hareketle araştırmamızın problemini: “1924-1940 yılları arasında Türkiye’de okutulan ders kitaplarında din ve dinlerin yer alışı” sorunu oluşturmaktadır. Araştırmamızın alt problemleri ise şunlardır:

✓ Cumhuriyet döneminde eğitim ve din alanında yapılan değişiklikler acaba ders kitaplarındaki “din” olgusuna da yansımış mıdır?

✓ Türkiye Cumhuriyeti’nin “din” anlayışının temel özellikleri neler olmuştur ve bunlar ilk dönem ders kitaplarına nasıl yansımıştır?

---

³ Özcan Demirel, Zeki Kaya, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2006, s.43.

⁴ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim yay, İstanbul, 2010, s.36.

⁵ Nuri Doğan, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876–1918)*, Bağlam Yay, İstanbul, 1994, s.163.

✓ 1924-1940 yılları arasında okutulan ders kitaplarında “din” ve “dinler” i içeren konulara ne kadar ve hangi amaçlarla yer verilmiştir?

✓ Ders kitaplarında din ve dinler, din eğitimi yaklaşımlarından hangisine yada hangilerine göre ele alınmıştır?

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu güne kadar birçok araştırmacı tarafından Cumhuriyet'in eğitim anlayışını, din anlayışını, laik bir ülkede din eğitimine yer verilip verilmemesini, zorunlu din eğitimini ve din dersi kitaplarını konu alan çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda konuya tarihsel açıdan yaklaşıp, eğitimde önemli bir araç olan ders kitaplarının muhteva açısından incelenmesi ihmal edilmiştir. Biz bu çalışmamızda ders kitaplarında “din” i muhteva açısından inceledik.

Tezimizin amacı Cumhuriyet'in ilk yıllarında kullanılan ders kitaplarında “din” olgusuna ve dinlere ne kadar, hangi amaçlarla, hangi bağlamlarda yer verildiğini; din ve dinlere yer verilirken ne tür dinsel ve eğitsel yaklaşımlar benimsendiğini tespit etmek ve bunları, Cumhuriyet'in din ve eğitim anlayışına uygunluğu açısından değerlendirmektir.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim anlayışı ve din anlayışı ile ilgili bir çok eser yazılmıştır. Bu eserler genellikle din ve eğitim alanında yapılan değişiklikleri eğitim tarihi bağlamında ele almakta ve bu değişikliklere yönelik yapılan yorumları

içermektedir. Bununla birlikte ders kitapları konusunda da bu güne kadar bir kısım araştırmalar yapılmıştır. Özellikle Din Kùltürü Ve Ahlak Bilgisi kitaplarında diğer dinlerin öğretilerini konu alan çalışmalar mevcuttur.⁶

Bunun yanında cumhuriyetin ilk yıllarında ders kitaplarında din olgusunun yer alıp almayışıyla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu açıdan çok partili hayata geçiş öncesinde, yeni bir devletin temellerinin oturtulmaya çalışıldığı bu yıllarda toplumun temel unsurlarından biri olan “din” olgusunun ders kitaplarında nasıl anlatıldığını ortaya koyacak olan bu çalışmamız Cumhuriyet eğitim anlayışının dine ve dinlere yaklaşımının eğitime yansımaları hakkında araştırmaya dayalı, objektif bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu bilgiler, bu alanda yanlı ve ideolojik değerlendirmeler yerine gerçeği değerlendirmelerin yapılmasına katkı sağlayacaktır.

4. ARAşTIRMANIN VARSAYIMLARI VE HİPOTEZLERİ

Araştırmamızın varsayımları şöyledir:

•Cumhuriyet’in ilanı sonrası 1924 ve 1940 yılları arasında Cumhuriyet’in eğitim anlayışında laiklik ve bilimsellik temel ilkedir.

•Bu dönemde laiklik ve bilimsellik ilkesi gereği eğitimde bireysel bir din anlayışı verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın hipotezleri ise şu şekildedir:

---

⁶ Bakınız: Hatice Gündüz, “İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretilerini (Zorunlu Din Eğitimi Öncesi Ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma)”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,2008.

✓ 1924-1940 yılları arasında ders kitaplarında dinlerin anlatımında laik ve bilimsel eğitim anlayışı gereği olarak din olgusu nesnel bir yaklaşımla ele alınmıştır.

✓ Bu yıllar arasındaki ders kitaplarında tüm dinlere karşı eşit bir tutum sergilenmiştir.

✓ Ders kitaplarında dinler informatif bir yaklaşımla ele alınmıştır.

✓ Bu yıllar arasındaki ders kitaplarında dinler anlatılırken günümüz din eğitimi yaklaşımlarından din hakkında öğrenme hakim olmuştur.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

5.1 Evren Ve Örneklem

Yeni Türk devletinin kurulmasıyla birlikte yeni bir toplum yaratma anlayışıyla eğitimde yapılan yeniliklerden biri hazırlanan müfredat programlarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızın zaman aralığı olan 1924-1940 yılları arasında 1924,1926,1930 ve 1936 yıllarında olmak üzere 4 program değişikliği yapılmıştır. 1924 müfredat programı Cumhuriyetin henüz kurulmuş olması dolayısıyla daha çok bir geçiş dönemi programıdır ve daha önceki programlarda yer alan bazı ders ve konuların çok az değişikliklerle bu programda yer aldığı görülür.⁷ Bu programda ilköğretimde okutulan derslerin isimleri ve haftalık dağılımları şöyledir:

---

⁷Atilla Tazebay, *İlköğretim Programları Ve Gelişmeler*, Nobel Yay, Ankara, 2000, s.35.

Dersler	1. sınıf	2. sınıf	3.sınıf	4. sınıf	5. sınıf
Alfabe	12				
Kıraat					
İmla					
Tahrir					
Sarf					
Yazı					
Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri					
Hesap					
Hendese					
Tarih					
Coğrafya					
Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzıssıha					
Musahabat-ı Ahlakiye Ve Malumat-ı Vataniye					
Resim					
El İşleri					
Musiki					
Terbiye-i Bedeniye					
Toplam	26	26	26	6	6

1924 programından sonra hazırlanan 1926 programı daha kapsamlıdır. 1924 programında yer alan Musahabat-ı Ahlakiye Ve Malumat-ı Vataniye dersi 1926 programında Yurt Bilgisi dersi haline çevrilmiş, Türkçe, Tarih, Coğrafya ve Hayat Bilgisi derslerinin saatleri arttırılmıştır.⁸ 1926 yılı ilkokul programı ise şöyledir:

⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi yay, Ankara, 2008, s.348.

DERSLER		1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf
Türkçe	Alfabe	10	-	-	-	-
	Kıraat	-	4	4	3	3
	İmla	-	2	2	1	1
	Tahrir	-	2	2	2	2
	Grammer	-	-	-	1	1
	El Yazısı	-	2	2	1	1
Din Dersi		-	3	2	1	1
Hayat Bilgisi		4	4	4	-	-
Hesap Hendese		4	4	5	5	5
Tarih		-	-	-	2	2
Coğrafya		-	-	-	2	2
Tabiat Dersleri		-	-	-	2	2
Eşya Dersleri		-	-	-	-	2
Yurt Bilgisi		-	-	-	2	1
Resim -El İşi		4	4	4	2	2
Musiki		2	2	1	1	1
Cimnastik		2	2	2	2	2
Toplam		26	26	26	26	26

Yapılan bu program değişikliklerinde inkılâplar henüz tamamlanmadığı için bu programlar yeni devletin görüşlerini tam olarak yansıtmadığı söylenebilir. 1936 programında ise artık inkılâplar büyük ölçüde tamamlandığından yeni rejimin görüşlerini yansıttığı gözlemlenmektedir.⁹ 1936 programı ise şöyledir:

⁹ Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz Politika/Eğitim/Kalkınma*, Nüve Matbaası, Ankara, 1977, s.300.

Dersler	I. Devre			II. Devre	
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Türkçe	10	7	7	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1
Tabiat Bilgisi	-	-	-	3	3
Aile Bilgisi	-	-	-	2	2
Hayat Bilgisi	5	6	7	-	-
Hesap- Hendese	4	4	4	4	5
Resim-İş	4	4	4	2	2
Yazı	-	2	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1
Jimnastik	2	2	2	1	1
Toplam	26	26	26	26	26

1936 yılı programındaki eksiklikler 1939 yılındaki programda giderilmeye çalışılmıştır.1939 yılı köy ilkokul programı da şöyledir:

Dersler	Sınıflar				
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Hayat Bilgisi	3	3	4	-	-
Türkçe	10	9	8	5	5
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	1	1
Tabiat Bilgisi	-	-	-	2	2
Aile Bilgisi	-	-	-	1	1

Aritmetik (Geometri)	4	4	3	3	3
Resim	1	1	1	1	1
Yazı	-	1	1	1	1
Toplam	18	18	18	18	18

1924–1940 yılları arasındaki ilkököl programlarını bu şekilde verdikten sonra bu derslerin dinle ilgili olabileceklerini şu şekilde gösterebiliriz:

		1.Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
1924	Kuran-ı Kerim Ve Din	-	2	2	2	2
	Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye	1	1	1	1	1
1926	Din Dersleri	-	3	2	1	1
	Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1
1936	Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1
1939	Yurt Bilgisi	-	-	-	1	1

Tüm bunlardan hareketle araştırmamızın evreni Türkiye’de 1924 ve 1940 yılları arasında ilkököl, ortaokul ve liselerde okutulmuş ders kitaplarıdır. Örneklem ise yapılacak inceleme sonucunda içinde din ve dinler konularına yer vermiş olan farklı branşlara ait ders kitaplarından atama yoluyla oluşturulmuştur.

Çalışmamızda Milli Eğitimde İlkokul, Ortaokul ve Liselerde ders kitabı olarak okutulmuş, din ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak bilgi içerebilecek din dersi kitapları dışında bütün kitapları araştırdık ve inceledik. Din dersi kitaplarının araştırma kapsamı dışında tutulmasının nedeni ise Din dersi kitapları üzerine benzer bir çalışmanın Prof. Dr Cemal Tosun danışmanlığında Hatice Gündüz tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılmış olmasıdır.¹⁰ Hatice Gündüz bu tezde Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar Din Kültürü Derslerinde kullanılan ders kitaplarını incelemiş, bu ders kitaplarında İslam dininin ve diğer dinlerin dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuk yaklaşımlarından hangisine yada hangilerine göre ele alındığını tespit etmeye çalışmıştır. Biz ise bu çalışmamızda din dersi dışındaki ders kitaplarında din olgusunun ve diğer dinlerin günümüz din öğretimi yaklaşımlarından hangisine göre ele alındığını saptamaya çalıştık.

Araştırmamız kapsamında incelenen kitapların listesi şöyledir;

Kitabın Adı	Yazarı	Basım Yılı	Basımevi
Ahlak (Lise Kitapları III)	Mustafa Namık	1930	İstanbul Devlet Matbaası
Ahlak Tecrübesi	F. Rauh Çev: Dr Ziyaeddin	1937	İstanbul Devlet Basımevi
Coğrafya II	Maarif Vekaleti Komisyon	1929	İstanbul Devlet Matbaası
Coğrafya III	Maarif Vekaleti Komisyon	1929	İstanbul Devlet Matbaası
Hayat Bilgisi Birinci Cüz': Hayvanlar	Hüviyyet Bekir-Ali Haydar	1927	Maarif Vekaleti
Kimya	Nakiyuddin	1926	İstanbul Matbaa-ı Amire
Millet Kıraati	İbrahim Hilmi	1930	Hilmi Kitaphanesi

¹⁰ Bk Hatice Gündüz, "İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi(Zorunlu Din Eğitimi Öncesi Ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma)", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008

Nazari Ve Ameli Hendese	Salih Zeki- Talha Kemal	6	192	İstanbul Amidi Matbaası
Orta Mektep Müfredat Programı(1931-1932 senesi Tadilatı)	----	1	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih I	Maarif Vekaleti Komisyon	0	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih II	Maarif Vekaleti Komisyon	0	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih III	Maarif Vekaleti Komisyon	1	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih IV	Maarif Vekaleti Komisyon	1	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih I	Maarif Vekaleti Komisyon	3	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih II	Maarif Vekaleti Komisyon	3	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih III	Maarif Vekaleti Komisyon	3	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih I	Maarif Vekaleti Komisyon	4	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih II	Maarif Vekaleti Komisyon	4	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih III	Maarif Vekaleti Komisyon	4	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih I	Maarif Vekaleti Komisyon	7	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih IV. Sınıf	Maarif Vekaleti Komisyon	7	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih I	Maarif Vekaleti Komisyon	8	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih II	Maarif Vekaleti Komisyon	8	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih IV. Sınıf	Maarif Vekaleti Komisyon	1	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih I	Maarif Vekaleti Komisyon	9	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih II	Maarif Vekaleti Komisyon	9	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih III	Maarif Vekaleti Komisyon	9	193	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih I	Maarif Vekaleti Komisyon	0	194	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih II	Maarif Vekaleti Komisyon	0	194	İstanbul Devlet Matbaası
Tarih III	Maarif Vekaleti Komisyon	0	194	İstanbul Devlet Matbaası

İlk Mekteplerde Yurt Bilgisi	Ahmet Refik	6	192	İkdam matbaası
Vatandaş İçin Medeni Bilgiler (1. kitap)	Afet İnan	2	193	İstanbul Devlet Matbaası
Vatandaş İçin Medeni Bilgiler (II. Kitap)	Recep Peker	7	193	İstanbul Devlet Matbaası

İncelenen kitapların yaklaşık % 88 oranla devlet yayınevinden çıktığı, özel yayınevlerinden çıkan kitapların sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte incelenen kitaplar yeni devletin görüşlerini tam olarak yansıtması bakımından 1930 yılı sonrasında yoğunlaşmıştır. Çünkü 1924 yılından 1930 yılına kadar okutulan kitaplar Milli Eğitim Bakanlığının oluşturduğu komisyonun belirlediği kitaplar içinden öğretmen ve okul müdürlüklerinin seçmesiyle belirlenmiştir. Ayrıca bu dönemdeki ders kitapları 1930'lu yıllara kadar yeni ders kitaplarının yazımının tamamlanmaması nedeniyle 1924 öncesi okutulan ders kitapları içinden yeni rejimin amaçlarına ters düşmeyenlerin okutulması şeklinde belirlenmiştir.¹¹

İncelediğimiz tüm kitaplar içinde Tarih, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitaplarında doğrudan, Ahlak kitaplarında dolaylı bilgiler bulduk. Coğrafya, Kimya, Matematik kitaplarında ise hiç bilgi bulamadık.

İçinde dinle ilgili bilgiler bulduğumuz Tarih I,II,III,IV kitapları 4 cilt halinde Atatürk'ün isteğiyle Türk Tarih Tezi kapsamında 13 kişilik bir komisyon tarafından yazılmıştır ve yaklaşık yirmi yıl çok fazla değiştirilmeden liselerde okutulmuştur. Bu 4 ciltlik eser basitleştirilerek 3 cilt halinde orta okullarda da okutulmuştur. Bu ders kitaplarını yazan komisyon şu kişilerden oluşmaktadır:

---

¹¹ Erdal Aslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları, *Eğitim ve Bilim*, Türk Eğitim Derneği Yay, Cilt 35, Sayı 158, Ankara 2010, s.219,220.

M. Tevfik Bey- Riyaseticumhur Umumi Katibi ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Reisi, Semih Rifat Bey- Çanakkale Me'busu ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Reis Vekili, Akçuraoğlu Yusuf Bey- İstanbul Me'busu/ Ankara Hukuk Mektebi Siyasi Tarih Prof. ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Reis Vekili, Reşit Galip Bey- Aydın Me'busu ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Umumi Katibi, Hasan Cemil Bey- Bolu Me'busu ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Azası, Afet Hanımefendi- Musiki Muallim Mektebi Tarih ve Medeni Bilgiler Muallimi ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Azası, Baki Bey- Erkanı Harbiye Miralayı ve Büyük Erkanı Harbiye Harp Tarihi İkinci Şube Müdürü, İsmail Hakkı Bey- Balıkesir Me'busu ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Azası, Reşit Saffet Bey- Kocaeli Me'busu ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Azası, Sadri Maksudi Bey- Şarki Karahisar Me'busu ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Azası, Şemsettin Bey- Sivas Me'busu ve İstanbul Darülfünunu Türk Tarihi Sabık Prof. ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Azası, Şemsi Bey- Miralay ve Harita Umum Müdürlüğü Harita Şubesi Müdürü, Yusuf Ziya Bey- Eskişehir Me'busu/ İstanbul Darülfünunu Hukuk Tarihi Sabık Prof. ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Azası.

İçinde dinle ilgili bilgiler bulduğumuz kitaplardan bir diğeri de Vatandaş İçin Medeni Bilgiler Kitabıdır. Bu ders kitabı Afet İnan tarafından bizzat Atatürk'ün isteğiyle yazılan, 1932 tarihinde okutulan, millet, devlet, demokrasi, devletin vatandaşa karşı vazifeleri, iş bölümü, bağlılık, çalışma, intihap, vergi ve askerlik konularında bilgi vermeyi amaçlayan bir kitaptır.

Dinle ilgili dolaylı olarak bilgiler bulduğumuz kitap olan Ahlak ders kitabı Mustafa Namık tarafından yazılan, 1930 yılında liselerin III. Sınıflarında okutulan

ders kitabıdır. Bu ders kitabı üç ayrı mektep kitabının¹² (bkz dipnot 12) bir araya getirilmesiyle 1926'da yazılan ve 1928 yılında da liselerde okutulan bir kitaptır.

6.2 Verilerin Toplanması Ve Raporlaştırma

Elde edilen kitapları metin analizi yoluyla inceledik. Metin analizini yaparken dinle ilgili olarak geçen doğrudan ya da dolaylı hususları içerdikleri bilgilere göre kodladık. Kodlamalarımız okumalarımız boyunca devam etti. Bir kitapta yaptığımız yeni bir kodlama olduysa incelediğimiz diğer bütün kitapları yeniden inceledik. Sonra bu kodlamaları sistematize ederek bir planlama oluşturduk. Bu kodlamalarla yaptığımız plana uygun olarak çalışmamızı raporlaştırdık. Raporlaştırma sırasında alıntılar yaparken ders kitaplarındaki yazım yanlışlarını düzeltmeden olduğu gibi alıntılarda bulunduk. Bu itibarla çalışmamız betimsel niteliklidir. Bununla birlikte din ve dinler ile ilgili bilgileri günümüz din eğitimi yaklaşımlarından dini öğrenme, din hakkında öğrenme ve dinden öğrenme yaklaşımlarına göre tasnif edebilmek için değerlendirmelerde bulunduk. Bu itibarla çalışmamızın az da olsa yorumlayıcı niteliği de haizdir.

6. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAVRAMLAR

Geçmişten günümüze toplumlarda din eğitiminin nasıl verileceği konusunda bazı farklı yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Araştırmamızda kullandığımız günümüz dini öğrenme yaklaşımları İngiltere Birmingham Üniversitesi Din Eğitimi Prof. Dr John M. Hull tarafından ortaya atılmış ve birçok Din Eğitimi

---

¹² Kolej dö Frans Müderris Pierre Janet, Sarbon Darülfnu Müderris Abel Rey, Fen Lisesi Felsefe Müderrisi L. Dugas

tarafından da kullanılmıştır. Buna göre din eğitimi üç şekilde verilebilir. Bu bağlamda araştırmamızda ders kitaplarında dinlerin anlatımı, dini öğrenme tutumları bağlamında bilinen dini öğrenme, dinden öğrenme, din hakkında öğrenme yaklaşımları dikkate alınarak irdelenmiştir.

Dini Öğrenme: Bu yaklaşım tek bir dini yada mezhebi doktriner olarak öğretmeyi amaçlar. Her bireye kendi mensubu olduğu dinin prensipleri ve inançları öğretilir. Din ön plandadır. Bu yaklaşımın temel özelliği homojen bir öğrenci gurubuna aynı dine mensup bir öğretmen tarafından dinin öğretilmesidir.¹³

Dinden öğrenme: Bu yaklaşımda herhangi bir dinin yada mezhebin öğretilmesi değil de kişinin ahlaki ve manevi gelişimine din ile katkıda bulunulması amaçlanır. Burada din değil de eğitim ön plandadır.¹⁴

Din hakkında öğrenme: Çok dinli, çok kültürlü toplumlarda herkese din hakkında objektif ve karşılaştırmalı olarak bilgi vermek için geliştirilen yaklaşımlardan biridir. Din hakkındaki araştırmalar ön plandadır.“Din ve dinler antropolojik bir yaklaşımla ve daha çok dinler tarihi, din fenomenolojisi gibi bilimlere dayalı olarak sunulmaya çalışılır. Tarafsız bir sunum hedeflenir.”¹⁵

---

¹³ Cemal Tosun, *Din Eğitim Bilimine Giriş*, Pagema Yayıncılık, Ankara, 2005, s.116.

¹⁴ Sönmez Kutlu, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu, *AÜİFD*, Cilt XLIII (2002) Sayı 1, s.305.

¹⁵ Tosun, age, s.117.

II. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DİN VE EĞİTİM ANLAYIŞINA GENEL BAKIŞ

Cumhuriyetin ilk yıllarında ders kitaplarında dinin ne şekilde ve amaçla ele alındığını ortaya koyabilmek için o dönemin din ve eğitim anlayışlarına da göz atmamız yerinde olacaktır.

1. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DİN ANLAYIŞI HAKKINDA

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki din anlayışını anlayabilmek için 1920'den itibaren din ile ilgili olarak yeni Türk devletindeki gelişmelere tarihi olarak bakmak gerekir.

Türk devletinin kurulduğunun simgesi olan ve 23 Nisan 1920'de dualarla açılan TBMM içinde güçlü bir dini temsilciler zümresinin yer aldığı görülmektedir.¹⁶ Bu TBMM başlangıçta saltanatı ve hilafeti korumayı vazife olarak üstlenmiştir. Ancak başlangıçta saltanatı ve hilafeti korumak görevini üstüne alan TBMM yaklaşık iki yıl sonra saltanatı sonrasında da hilafeti kaldırmıştır. Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasına giden süreç ise şu şekilde işlemiştir; 1921 anayasasında egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilmiş, bunun yanında yasaların “şer’i” kurallara uygun olması benimsenmiştir. Ayrıca bu anayasa ile Şer’iye ve

---

¹⁶ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din Ve Siyaset*, İletişim yay, İstanbul, 2010, s.63.

Evkaf vekilinden yapılan yasalara karşı bazen fetva istenmiş ancak yasalara vize verme yetkisi kendisine verilmemiştir.¹⁷ Buda bize gösteriyor ki 1921 anayasasında henüz laikleşme anlamında tam bir uygulama bulunmamaktadır.

Ancak zamanla “Osmanlı” kimliği yerine “Türk” kimliği yaratmayı amaç edinen yeni Türk Devleti bu geçişin siyasal biçimlenmesi için saltanatın kaldırılmasını gerekli görmüştür.¹⁸ Saltanatın kaldırılması aynı zamanda laik düzene geçişin ilk aşamasıdır. Saltanatın kaldırılması ile, Osmanlıda siyasal ve dinsel iktidar birbirine kaynaşık iken, yeni Türk devletinde birbirinden ayrılmaya başlamıştır.¹⁹

Saltanatın kaldırılması beraberinde bir takım tartışmaları da getirmiştir. Bir grup saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılmaz olduğunu savunmuşlardır. Bunu savunanlara Mustafa Kemal cevap vermeye çalışmış ve Müdafai Hukuk toplantısında hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılabilceğini tarihi örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Buna göre Yavuz Selim tarafından “halifelik” ülkeye getirilmeden önce tek başına varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla “hilafet saltanatın kaldırılmasıyla yok olmayacaktır. Şu farkla ki siyasi kudreti temsil eden sultanın yerine millet olacaktır.”²⁰

Bu tartışmalar neticesinde 1921 anayasasında yapılan bir değişiklikle Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Ancak saltanatın kaldırılmasından sonra İslam tarihinde belki de ilk kez bir fetva meclisin oyuna sunulmuştur. Bu fetvaya göre Vahdetinin kaçmasıyla yeni

---

¹⁷ Çetin Özek, *Devlet ve Din*, Ada Yay, İzmir, 1982, s.461.

¹⁸ Mehmet Kahraman, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Ve Türkiye’de Laiklik”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, Hatay 2008, s.70.

¹⁹ Özek, Age, s.265.

²⁰ Özek, Age, s.470.

halife seçilmesi gerekmektedir. Bu olay bize artık ulusal egemenliğin dinsel güce üstünlüğünün kabul edildiği, dinsel yapının temel öğretilerinin geçerli olmasının şartının meclis tarafından kabulü olduğunu göstermesinin yanında dinsel yapının da tamamen saf dışı bırakılmadığını da göstermektedir.

Sonuç olarak Meclis Abdülmecit Efendiyi halife olarak seçmiş, halifenin neler yapabileceğini de “talimat” ile kendisine bildirmiş ve siyasal olaylara karışmamasını istemiştir. Ancak Halifeliğin kaldırılmasına neden olarak da halifenin siyasi olaylara karıştığı iddiasını göstermiştir.²¹

Hilafetin kaldırılması konusunda gerek mecliste gerekse yurt içinde birçok tartışma yaşanmıştır. Saltanatın kaldırılmasından önce geniş bir topluluğa hitap eden halifelik kurumu artık milli sınırlar içinde kalmıştır. Ayrıca bu durum dış Devletler tarafından da kullanılabilirdi. Tüm bunlar dikkate alınarak 3 Mart 1924’te halifelik ve Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış²², eğitimin laikleşmesini yolundaki adımlardan Tavhid-i Tedrisat kanunu çıkarılmış, Osmanlı Hanedanının yurt dışına çıkarılması kararlaştırılmıştır. Devletin laikleşmesi sürecinde ayrıca; 17 Şubat 1926’da Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu çıkarılmış, 10 Nisan 1928’de Türkiye Cumhuriyeti’nin dini İslam’dır” hükmü anayasadan kaldırılmış, 1937’de Laiklik 6 oktan biri olarak anayasaya konulmuştur.

Ancak laikliğin ne olduğu o dönemden bu zamana sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Laiklik en basit tanımıyla din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir. Laikliğin; devletin yasalarını belirlerken dinden bağımsız hareket etmesi, bütün mezhep ve dinler karşısında eşit uzaklıkta durması, dine

---

²¹ Özek, Age, s.475.

²²Ahmet Faruk Kılıç, *Türkiye’de Din- Devlet İlişkilerinde Yönetici Seçkinlerin Rolü*, Dem yay, İstanbul, 2005, s .95.

müdahale etmemesi olduğu söylenebileceği gibi bazen de devletin dine karışmasının laikliğe aykırı olmadığı şeklinde açıklanabilir. Nitekim bazı çevrelerce Diyanet İşleri Başkanlığının oluşu devletin dine müdahalesi olarak görülmektedir.²³ Çünkü “bu düzenlemeyle, inanç ve ibadetlerle ilgili faaliyetlerin yürütülmesi Diyanet İşleri Başkanlığı’na özgü bir alan olmuştur. Böylece, dinin özerk biçimde örgütlenmesinden ziyade, din hizmetlerinin devlet kontrolünde ve idare teşkilatı içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından karşılanması amaçlanmıştır.”²⁴

Laiklik sadece dinle devlet ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması değil aynı zamanda, başka inanç ve kanaatlere karşı hoşgörüyü, devletin her dine eşit uzaklıkta durmasını ve vicdan hürriyetini de içerir.

Aslında 1924 anayasası, siyasal iktidar din ilişkileri açısından günün koşullarının zorlaması nedeniyle tam laik değil de “teokratik” yapıda bir anayasa olarak belirlediği söylenebilir. Ulusal egemenlik kuralına ve yasama organının üstünlüğü ilkesine dayanan 1924 anayasasının teokratik niteliği bir çelişki olarak gözükmektedir. Çünkü Anayasa’nın 2. maddesinde “Türkiye Devleti’nin dini İslam’dır.” Kuralı yer almıştır. 26. madde de ise TBMM’nin görevleri arasında ‘ahkamı şeriyenin tenfizi’ de vardır. Buna karşılık 70. madde vicdan özgürlüğünü kabul etmiştir. Devletin İslam’ı resmi din olarak kabul etmesi ve TBMM’nin Şer’i kuralları uygulamakla görevli kılınması, dinsel iktidarın da TBMM de olduğu görüşünün kurala bağlanması zorunluluk olmuştur. Böylece, ulusal egemenlik ilkesine dayanan yasama organının Tanrısal görevlerle yüklü kılınması çelişkisi ancak günün koşullarının yarattığı bir zorlamanın varlığıyla açıklanabilir.²⁵ Nitekim

---

²³ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Kırılma yay, Ankara, 2004, s.173-177.

²⁴ Kahraman, agm, s.71.

²⁵ Özek, Age, s.478,479.

bu çelişkinin de anayasadan devletin dininin İslam olduğu ibaresinin kaldırılması ve laikliğin ilanıyla birlikte ortadan kalktığı söylenebilir.

Bütün bunlar yanında Türkiye'nin din politikaları ile ilgili olarak ayrıca çok partili hayata geçiş denemelerini de zikretmek gereklidir. Çünkü çok partili hayata geçiş denemeleri içinde kurulan partilerin birçoğunun dini siyasete karıştırmak gerekçesiyle kapatıldığını görmekteyiz. Bunların bir örneği ise şu şekildedir;

1925 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrılan Rauf Bey ve arkadaşları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. "Ne yazık ki, bu çok partili hayat denemesi fazla sürmemiş 1925 Şubatında doğu illerinde çıkan Şeyh Sait isyanının çok ciddi boyutlara ulaşması üzerine olağanüstü tedbirler alma gereği duyulmuş; 4 Mart 1925 tarihli "Tahrir- i Sükûn Kanunu" hükümete geniş yetkiler vermiş; Kurtuluş Savaşı sırasında çalıştırılmış, fakat daha sonra kaldırılmış olan olağanüstü

İstiklâl Mahkemeleri yeniden kurulmuştur. Bu tedbirler arasında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır."²⁶

Sonuç olarak yapılan bütün hukuki ve sosyal düzenlemelere bakıldığında Cumhuriyetin ilk yıllarında dinin devlet hayatından ve siyasetten tamamen çıkarılması yolunda bir takım düzenlemeler yapıldığı, devlet politikalarında laikleşme yolunda adım adım ilerlendiği söylenebilir.

---

²⁶ Zekai GÜNER, "Atatürk, Cumhuriyet Ve Demokrasi", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt2, Sayı 3, Zonguldak, 2006, s.48,49.

2. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA EĞİTİM ANLAYIŞI HAKKINDA

1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte toplumun sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yönden gelişmesinde önemli bir rolü olan eğitim alanında da her alanda olduğu gibi köklü değişiklikler yapılmıştır.

1923' ten sonra başlayan eğitim alanındaki yenilik hareketlerini 1946'lara kadarki tek partili dönem ve 1946'dan sonraki çok partili dönem olarak iki döneme ayırabiliriz.²⁷

1920 de TBMM'nin ilk programında hükümetin eğitim politikası şöyle belirtilmiştir:

“ Milli Eğitim işlerine amacımız, çocuklarımıza verilecek eğitimi, her anlamı ile dini ve milli bir hale koymak ve onları hayat savaşında başarılı kılacak dayanaklarını kendi benliklerinde bulduracak, teşebbüs kudreti ve kendine inanma gibi karakter verecek, üretici bir fikir ve şuur uyandıracak bir seviyeye ulaştırmak; bütün okullarımızı en bilimsel ve en modern olan bu temel ile sağlık kurallarına göre yeniden düzenlemek ve programlarını ıslah etmek; milletin karakterine, coğrafi şartlarına, tarihi geleneklerimize, sosyal bünyemize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek...”²⁸

Bu programda Osmanlı devleti zamanındaki eğitim alanındaki yenilik çalışmalarında bile görülmeyen “milli şuuru geliştirici kitapların yazdırılması” ifadesine ilk defe rastlamaktayız.²⁹ Ayrıca burada Milli Eğitimin amacının verilecek

---

²⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi yay, Ankara, 2008, s.344.

²⁸ *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yayınevi, İstanbul, 1983, s.106.

²⁹ *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.106.

eğitimin dini ve milli olması şeklinde ve çocukları hayata hazırlaması olarak belirtildiğini görmekteyiz.

Bu programdan sonra kurtuluş savaşının henüz devam ettiği sıralarda eğitime milli bir yön vermek amacıyla 15 Temmuz 1921 'de Ankara Maarif Kongresi toplanmıştır.

Bu kongrenin açılışında Atatürk Türk Milli Eğitiminin bundan sonraki amacını şu şekilde ortaya koymaktadır: “ ... Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedenniyatında (gerileme tarihinde) en mühim bir amil(neden) olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrim hurafatından ve etraf-ı fitriyemizle (doğuştan sahip olduğumuz özellikler) hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seceye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millimizin inkişaf-ı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip(yıkıcı) neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraset-i fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin milletin seciyesidir...”³⁰ bu konuşmasıyla da Atatürk yeniden yapılandırılacak olan eğitimin yabancı tüm unsurlardan uzak ve arınmış olarak tamamen milli bir anlayışla ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu kongreden sonra Türk Milli Eğitiminin gelişmesi süreklilik göstermiş ve bu gelişimde Milli Eğitim Şuralarında alınan kararlar önemli rol oynamıştır.

Türk Milli Eğitim tarihinde 10 Milli Eğitim şurasının toplandığını; ilkinin 15 Temmuz 1923'te sonuncusunun ise 23 Haziran 1981 tarihinde toplandığını

---

³⁰ *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.92.

görmekteyiz. Şuraların Türk Milli Eğitimi'nin bütünüyle ele alınmasını sağlaması ve gösterdiği gelişimi ortaya koyması açısından burada özellikle ilk iki şurada alınan kararları ele almanın yerinde olacağını düşünüyoruz.

İlk M.E şurası 17-29 Temmuz tarihleri arasında toplanmıştır. Bu şurada T.M.E'nin plan ve esasları ile her derecede ve türdeki eğitim kurumlarının yönetmelik ve programları incelenmiş, okul ders kitapları konusunda tüm okullarda tek tip kitap sistemine geçilmesine karar verilmiştir.

İkinci M.E şurası 15-25 Şubat 1943 tarihleri arasında toplanmış, okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesi, tüm öğretim kurumlarında anadil çalışmalarının artırılması, Türklük eğitiminde Tarih öğretiminin metot ve vasıtalar yönünden incelenmesi konuları ele alınmış, ahlak eğitiminin amaçları “Türk diline, kültürüne, inkılâbın eser ve esaslarına, umumiyetle Türklük idealine bağlı bir Türk, bütün medeni milletlerce kabul edilen yüksek ahlak ilkelerini benimsemiş bir insan, kendine ve başkalarına saygı gösteren haysiyet, şeref ve namus sahibi bir şahsiyet yetiştirmek”³¹ olarak belirtilmiştir.

Cumhuriyet döneminin eğitim anlayışını anlayabilmek için eğitimin ilk basamağı olan ilköğretimdeki değişimlere de bakmak gerekir. Çünkü “eğitim içinde Cumhuriyet dönemiyle başlayan gelişmelerin en önemlisi ilköğretimde olmuştur.”³² Bu dönemlerde ilköğretim alanında yapılan yenilik ve gelişmelere tarihi olarak göz atarsak;

Cumhuriyetin ilk yıllarında sayıca az olan ilköğretimin 1924 anayasasında zorunlu ve devlet okullarında parasız oluşu vurgulanmıştır. 1926 tarihli ilkokul programında toplu tedris ilkesi getirilmiştir. Bu yönteme göre bir konu işlenirken

---

³¹ *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.117-119.

³² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s 575.

tarih, coğrafya, Matematik gibi tüm derslerle bağlantılı ve tüm yönleriyle ele alınır ve bu yöntem hayat bilgisi dersi etrafında toplanır.

1929 yılına geldiğimizde ilk mektepler talimatnamesinde ilköğretimin amaçlarını görmekteyiz buna göre; “ ilk mekteplerde terbiyenin ilk ve son maksadı çocukların milli hayata layıkıyla intibak etmeleridir... Terbiyede Türklük ve Türk vatani esas mihrini teşkil etmelidir. Çocuklarda milli hislerin beslenmesi ve kuvvetlendirilmesi için her fırsattan istifade edilmelidir...”³³Bu talimatnamede de gördüğümüz gibi bu dönemdeki eğitimin temel amacı Türk milliyetçiliğine bağlı yurttaşlar yetiştirmektir. 1939 yılında tüm köy okulları 3 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ilköğretim programları da yeni rejimin felsefesine göre yeniden düzenlenmiştir. Çünkü eğitimle ilgili çalışmaların temelinde programlar yer alır. Bu kapsamda 1924, 1926,1930,1939 yıllarında olmak üzere ilköğretim programları sürekli değiştirilerek ve geliştirilerek uygulanmıştır.³⁴

Cumhuriyet döneminde din derslerindeki değişim ise şu şekildedir:

1924 programında Kuran-ı Kerim ve Din Derleri adıyla ikinci sınıftan itibaren haftada iki saat okutulan dersin amacı Kuran-ı Kerim okutulmanın öğretilmesi ve derslerde ara ara Hz Muhammed'in ahlakından bahsedilmesi şeklindedir.

1926 yılına geldiğimizde din dersleri üçüncü sınıftan itibaren haftada 1 saat olarak okutulmaya başlanmış ve amaçları da batıl fikirlerin ve yanlış kanaatlerin

---

³³ Akyüz, Age, s 347.

³⁴ Seval Fer, “1923 Yılından Günümüze Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları Üzerine Bir İnceleme”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara 2010, s3

çürütülmesi,taassup fikrinin verilmemesi,tembelliğe neden olabilecek yanlış tevekkül anlayışının dinde yeri olmadığı şeklinde belirtilmiştir.

1930 programında Din dersleri beşinci sınıfta haftada yarım saat olarak belirtilmiştir. Bu durum 1938-1940'lı yıllara kadar aynı şekilde devam etmiştir.

1930'lu yılların sonuna doğru din dersleri artık önce kent okullarında sonrada köy okullarından 1949 yılına kadar kaldırılmıştır. Bu tarihte dördüncü ve beşinci sınıflarda program dışı olarak okutulmuş, 1950 yılında seçmeli hale gelmiş, dersi istemeyen ebeveynler okul idaresine bildirmek suretiyle bu dersten muaf tutulmuş, 1974-1975 yıllarında 4. ve 5. sınıflarda zorunlu hale getirilmiş, 1982-1983 yılından itibaren de "Din ve Ahlak Bilgisi" adıyla 4. sınıftan itibaren 2 saat zorunlu hale getirilmiştir.³⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilköğretimde yapılan yenilik hareketlerine baktığımızda ilköğretim üzerinde oldukça durulduğu ve diğer yapılan inkılapları da destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir. Bu yıllardaki milli eğitim bakanlarının isimleri ise şöyledir:

1. Hüseyin Vasıf Çınar 6 Mart 1924 22 Kasım 1924
2. Şükrü Saraçoğlu 22 Kasım 1924 3 Mart 1925
3. Hamdullah Suphi Tanrıöver 3 Mart 1925 19 Aralık 1925
4. Mustafa Necati Uğural 20 Aralık 1925 1 Ocak 1929
5. İsmet İnönü (vekil) 1 Ocak 1929 8 Ocak 1929
6. İsmet İnönü 9 Ocak 1929 27 Şubat 1929
7. Hüseyin Vasıf Çınar 28 Şubat 1929 7 Nisan 1929
8. Recep Peker (vekil) 7 Nisan 1929 10 Nisan 1929
9. Cemal Hüsnü Taray 10 Nisan 1929 15 Eylül 1930

---

³⁵ Akyüz, Age, s 346.

10. Refik Saydam (vekil) 17 Eylöl 1930 27 Eylöl 1930
11. Esat Sagay 27 Eylöl 1930 18 Eylöl 1932
12. Reşit Galip 19 Eylöl 1932 13 Ağustos 1933
13. Refik Saydam (vekil) 13 Ağustos 1933 26 Ekim 1933
14. Yusuf Hikmet Bayur 27 Ekim 1933 8 Temmuz 1934
15. Zeynel Abidin Özmen 9 Temmuz 1934 9 Haziran 1935
16. Saffet Arıkan 10 Haziran 1935 28 Aralık 1938

III. BÖLÜM

1924-1940 YILLARI ARASINDAKİ DERS KİTAPLARINDA DİN

OLGUSU

1. İNSANIN, EVRENİN, HAYATIN KÖKENİ VE EVRİM İLE İLGİLİ KONULAR

Okumalarımız sırasında ders kitaplarında insanın menşei ve evrim ile ilgili bilgilere rastladık. Bu bilgiler daha çok ortaokul Tarih Kitaplarında bulunmaktadır.

Evrim özellikle Darwin'in "türlerin Kökeni" adlı eserine dayanmakta olan bilimsel bir teoridir. Bu teoriye göre tüm canlılar ortak bir atadan modifikasyonla gelmektedir. Darwin'in canlıların varoluşunu açıklayan bu teorisinin aynı zamanda biyoloji biliminin de temel yapı taşlarından birini oluşturduğu söylenmektedir.³⁶

İnsanın ve canlıların varoluşunu evrim teorisine dayanarak açıklayan bilgilerin 1930 yılı Tarih I kitabında Beşer Tarihine Giriş Ünitesi içinde İnsanın Ceddi, Tabiatın Büyük Kanunu, Hayatın Menşei konuları içinde geçtiği görülmüştür. Bu kitapta İnsanın Kökeni evrim kaynaklı olarak şu şekilde yer almıştır:

"filhakika umumiyetle iddia olunuyor ki insanın ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi daha basit şekilleri haiz bir nesilden ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılıyorlar. Bu memeli hayvanda bir nevi yerde sürünen hayvandan ve nihayet buda balıklardan geliyor. Bunların hepside ilk hayat şekli olan iptidai kaideye dayanıyor.

---

³⁶Ali Nihat Bozcuk, "Neden Bilim? Neden Evrim?", *Biyoloji Eğitiminde Evrim*, ed. Ali Nihat Bozcuk, Murat Özmen, Prof. Dr. Battal Çıplak, İnönü Üniv yay, Malatya 2007,s.9.

İnsanın bu şeceresi insanın teşrihi ile sair kemikli hayvanların teşrihi arasındaki mukayeselerle müstenittir.

İnsan, doğmadan evvel vücudunun geçirdiği pek garip safhalar vardır ki onlar bilinecek olursa, bu iddianın sıhhatini kabul etmemek mümkün olmaz. Filhakika rüşeymi hayat ile cenin hayatı devirlerinde insan evvela bir balık olacakmış gibi başlar; yerde sürünen hayvanları hatırlatan bir takım şekillerden geçer; basit memeli hayvanların bünyelerini tekrarlar; hatta bir müddet için kuyruğu da vardır.

İnsan doğduktan sonra dahi, şahsi inkişafına insan olarak başlamaz. İnsanlığa doğru atılmak için, adeta ilk hayvanların yaptığı gibi, çırpınır durur.

Hulasa insanlar, sulara kaynaşıp çırpınan bir mevcuttan, çok yavaş yürüyen bir tekamülle, bu günkü şekle geldiler.³⁷

Burada görülmektedir ki insanın kökeni bir gelişme süreci ile açıklanırken bunun da bir iddia olduğu “ *umumiyetle iddia olunuyor ki*” şeklinde belirtilmiş ancak ilerleyen konularda hayatın ve insanın kökeni, evrim kaynaklı olduğu gerçek var sayılarak ele alınmıştır ve insanın meydana gelişinde yaratılış gibi herhangi bir başka görüşe yer verilmemiştir.

1930 yılı Tarih I kitabında tabiat ve varlıkların meydana gelişini “Tabiatın Büyük Kanunu” konusu içinde “*Tabiatta hiçbir şey yokolamaz ve yoktan varolamaz. Yalnız tabiatı vücade getiren varlıklar, tabiatın kanunları icabı şekillerini değiştirirler. Arzın ve hayatın mütalea ve tetkikinde bu hakikat pek açık görülür*”³⁸ denilmek suretiyle tabiatın ve varlıkların meydana gelişinde herhangi bir ilahi müdahale kabul edilmemiş ve Allah’ın varlıkları yoktan var etmesi kabul edilmeyerek tüm varlıkların ezeli olduğu belirtilmiştir. Yine 1930 yılı Tarih I kitabında varlıkların oluşumu evrime bağlı olarak “Hayatın Menşei” konusu içinde “*çizdiğimiz hayat zincirinin ilk halkasını sulara*

³⁷ *Tarih I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s.5.

³⁸ *Tarih I*, 1930, s.2.

*bulduk. Hayat sıcak, güneşli, sığ bataklık suda veya kum üzerinde başladı. Oradan açık sulara, denizlere yayıldı. Bu menşe, ilk teşekkül eden denizlerin sahilleri boyunca uzanan göller ve bataklıklar olabilir.”*³⁹ şeklinde açıklanmıştır.

Tüm bu alıntılarda da görülmektedir ki 1930 yılı Tarih I kitabında varlıkların varoluşu evrim teorisine dayanarak açıklanmış ve bu konuda farklı herhangi bir görüşe de yer verilmemiştir. Oysa evrim varlıkların kökenine ilişkin bir teori olmasına rağmen bu kitaplarda bilimsel bir kanun gibi kabul edilerek bilgiler sunulmuştur.

Bu şekilde bilgilerin yer alışı da şöyle açıklanabilir: Bu dönemde Osmanlı mirasından kendisini ayıran bir Türk milleti kavramını oluşturma hedefi için yoğun çaba harcanmıştır. Bu çabada laikliği ve bilimselliği temel alan eğitim, dinsel kimlik yerine ulusal kimliğin geçirilmeye çalışılmasının öncül araçlarından biri olmuştur.⁴⁰ Bu laik eğitim çerçevesinde de evrim teorisine dayanan bilgiler sunulmuştur.

2. DİNİN MENŞEİ- KAYNAĞI

Dinin kaynağını ortaya koyarken evrim kaynaklı ve ilahi kaynaklı olmak üzere iki farklı açıdan yaklaşabiliriz. Dinin kaynağının ilahi kaynaklı olması; dinin ortaya çıkışının beşeri herhangi bir unsurun etkisiyle değil de Allah kaynaklı olarak açıklanmasıdır. Evrim kaynaklı olması ise dinin ortaya çıkışının beşeri unsurlara

---

³⁹ *Tarih I*,1930, s.4.

⁴⁰ R. Nazlı Öztürkler Somel, “Türkiye’de Biyolojik Evrim Eğitiminin Tarihsel ve Sosyolojik Bir Değerlendirmesi”, *Biyoloji Eğitiminde Evrim*, ed. Prof. Dr. Ali Nihat Bozcuk , Prof. Dr. Murat Özmen, Prof. Dr. Battal Çıplak, İnönü Üniv yay, Malatya 2007,s.9.

bağlı olarak açıklanmasıdır. Çalışmamızda bu konuyu Tarih kitaplarının içerdiğini tespit ettik. Tarih kitapları da konuya evrim kaynaklı olarak yaklaşmıştır.

2.1 Dinin Menşei Evrim Kaynaklı Ele Alan Kitaplar

1930 Tarih I kitaplarında dinin menşei Beşer Tarihine Giriş ünitesi içinde “Fikrin Doğuşu; İptidai Felsefe, Dinde Atanın Mevkii ve Tesiri, Dinde Korku ve Ümit, Din menşelerinin karışık mahiyeti, Uydurma Hikayeler, Hurafeler, Din Nasıl Doğdu konuları içinde geçmektedir.

Dinin kaynağı İptidai Felsefe konusu içinde ilk insanın ilk başta herhangi bir dini düşüncesi olmadığı vurgulanarak şu şekilde yer almıştır:

“iptidai insan, nereden geldiğini, niçin yaşadığını hiç düşünmek ihtiyacı hissetmiyordu...”

iptidai insan hemen her şeyden korkuyordu; şüphesiz bu korktuğu şeyleri rüyasında da görüyordu. Bunlarda birtakım kudretler tasavvur ediyor ve bu kudretleri tatmine gayret ediyordu... Bu insanlar henüz Güneşe, Aya, yıldızlara veyahut ağaçlara ehemmiyet vermeye ve dikkatle bakmağa başlamamışlardı. Bu insanlarda henüz dini fikir ve kanaatten eser yoktu. Onlar kendi rüyalarıyla teheyhüce geliyorlardı. Uyanık iken gördükleri hakiki şekillerle rüyalarında gördükleri şekillerin karışmasından garip bir vuzuhsuzluk husule geliyordu. Faraza, ölülerini gömmelerinden ve yanlarına erzak ve silah bırakmalarından, bu insanların müstakbel bir hayata inandıkları neticesi çıkarılacağı gibi, ölenlerin hakikatte ölmediklerini zannettiklerine de hükmetmek mümkündür. Ölülerini rüyalarında görmeleri bu son fikri takviye ediyordu.⁴¹

Yukarıda da görülmektedir ki; dinin ortaya çıkışı Tarih I kitabında insanın tabiat olaylarına anlam verememesi ve korktuğu çeşitli şeyleri zamanla kafasında güçlü olarak tasavvur etmesi sonucu ilk dini düşüncelerinin ortaya çıktığı şeklinde anlatılmıştır.

---

⁴¹ Tarih I,1930,s.21.

Yine Dinde atanın mevkii ve tesiri konusu içinde Ata korkusundan bahsedildikten sonra ilk Allah düşüncesinin insanda nasıl ortaya çıktığı şu şekilde ortaya konulmuştur:

“Ata korkusu yavaş yavaş anlaşılmas bir surette “kabile allahı” korkusuna intikal etti. Dimağları bu düşünceyi geçmeyen insanlar, kâinatı da aile çerçevesi içinde gördü. İnsanlarda ata korkusu tehlikeli hayvanlara karşı olan korku ile karıştı. Bu suretle Allah mefhumunun başlangıç hali olan “ulvileştirilmiş ata”ya, temsili olarak, muhtelif hayvanlara ait şekiller verildi.”⁴²

Burada Allah düşüncesinin insanlarda ilk ortaya çıkışı; insanların kabile halinde yaşarken içlerinden birinin kabile reisi olmasını tabiata yansıtıp, içlerindeki çeşitli korkularla da onu besleyip bir Allah mefhumu ortaya koydukları ve onu da korktukları hayvanların şekillerinde tasvir ettikleri şekilde ortaya konulmuştur.

İlk din esaslarının ve merasimlerinin ortaya çıkışı ise Dinde Korku ve Ümit konusu içinde şu şekilde yer almıştır:

“İnsanların yaşadığı salgın, bulaşıcı, öldürücü hastalıklar onlarda bir korku oluşturdu. İnsanlar bu korkudan kendilerini tasfiye etmek içinde bir takım tasfiye yolları ve merasimleri oluşturdular. Böylece ilk din esasları ve merasimleri ortaya çıkmış oldu.”⁴³

Ayrıca 1933 yılına ait Tarih kitabında ise dini merasimlerin ortaya çıkışı aynı şekilde anlatılırken dilin etkisinden şu şekilde bahsedilmiştir: *“...Dilin de insanlar arasında gelişmesiyle bu korkuyu birbirleriyle paylaşmaya başladılar. Buda birbirlerinin korkularını daha da pekiştirmelerine yol açtı.”⁴⁴*

Din menşelerinin karışık mahiyeti konusu içinde insanların ziraat ile uğraşmaya başladıktan sonra fikri manada birtakım değişiklikler yaşadıkları ve bu

---

⁴² Tarih I,1931, s.21.

⁴³ Tarih I,1931, s.22.

⁴⁴ Tarih I, 1933, s.21.

yaşadıklarının da dini merasimleri oluşturmalarına fayda sağladığı şu şekilde ortaya konulmuştur:

“Ziraat ile beraber insanların fikrine yeni bir takım muhakeme silsileleri hakim oldu. Hasat mevsimlerinde bir sınıf efradın kurban olarak fed edilmesi lüzumu, umumi telakki mahiyetini aldı. Bu kurbanları kesecek diğer pek tanınmış bir sınıf ortaya çıktı: ilk rahipler sınıfı. Bir de kurban edilen efradın etinden birer parça yemek merasimi yer tuttu. Güya bu suretle fedakarlığın nimetlerinden hepsi hissement oluyorlardı. Bugün hala bazı dinlerde mevcut olan kurban kesmek adetlerinin menşei budur.

Bütün bu müşterek adetler ve inanışlar insanların aralarında zihni ve hissi bir takım bağlar kurdu ve insanlarda müşterek düşünce ve müşterek harekete saik oldu. İşte bu hadiseye biz bugün din namını veriyoruz.”⁴⁵

Din düşüncesinin ve merasimlerinin ortaya çıkışından bahseden bu bilgiler bize göstermektedir ki; Tarih I kitabında bu konu yine evrim kaynaklı olarak ve insanın zamanla uydurduğu bir şey şeklinde ele alınmıştır.

Yine aynı konu içinde dinin insanların gelişimi gibi bir gelişme süreci gösterdiği ve insanların ortaya çıkardığı bir olgu olduğundan şu şekilde bahsedilmiştir:

“İnsanların hayatına taalluk eden her şeyde olduğu gibi dini meselelerde de bir tekamül hadisesi görülür. İlk insanda Allah ve din hakkında hiçbir fikir ve kanaat yoktu... Görülüyor ki insanlar cemaat halinde yaşamaya başladıktan sora, diğer içtimai müesseseler gibi din müessesesini de vücuda getirmişlerdir.”⁴⁶

---

⁴⁵ Tarih I, 1930, s.23.

⁴⁶ Tarih I, 1930, s.24.

1933 yılına ait tarih kitabında ise aynı bilgiler din menşelerinin karışık mahiyeti konu adıyla değil de Uydurma Hikayeler, Hurafeler, Din Nasıl Doğdu⁴⁷ konu adıyla benzer şekilde yer almaktadır.

Tarih kitaplarında bu bilgilerin evrim kaynaklı yer alışının nedeni Tarih I kitabının önsözünde şöyle yer almıştır: “... İkinci bir maksadımız da kainatın teşekkülüne, beşerin zuhuruna ve beşer hayatının tarihi devirlerden evvelki mazisine dair, yakın zamanlara kadar itibarda bulunan yanlış telakkilerin önüne geçmektir. Yahudilerin mukaddes saydıkları efsanelerden çıkan bu telakkiler menbaların tenkidi ile, ve son zamanların ilmi keşifleri ile artık tamamen kıymetini kaybetmiştir. Tenkidi tarihe ve tabii ilimlere dayanılarak kurulan faraziyeler elbette Sifrittekin’in haberlerinden daha ilmidir. İşte bunun içindir ki kitabımızda beşerin tarihine girmeden önce kainat, dünya ve insan hakkında zamanımızın ilme müstenik nazariyelerini nakil ve izah ettik; ve bunu yaparken, batıl fikirlerden sıyrılarak, tarihi şeniyeti kavramaya çalıştık...” Bu bilgilerde de görmekteyiz ki varlıkların kökenine ilişkin yaratılışçı yaklaşımlar Yahudi dinine özgü faraziyeler olarak ortaya konulurken İslam dininin görüşüne yönelik herhangi bir vurgu yapılmamıştır.

3. DİNİN KONUMU

Okumalarımız sırasında dinin konumu ile ilgili bilgilere rastladık. Bilindiği gibi din hemen her toplumda var olan ve toplumsal anlamda birçok işlevi olan bir müessesedir. Dinin konumu ile ilgili bilgiler Tarih, Ahlak ve Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitaplarında bulunmaktadır.

---

⁴⁷Tarih I, 1930, s.22,23.

3.1 Dini Sosyal Bir Müessese Olarak Ele Alan Kitaplar

Dinin sosyal bir müessese oluşu ise dinin sosyal hayatta var olan ve onu etkileyen bir unsur olmasını ifade etmektedir. Dini sosyal bir müessese olarak Tarih ve Ahlak kitaplarının ele aldığı tespit edilmiştir. 1931 yılı Tarih I kitabında “Türk Tarih ve Medeniyetine Umumi Bir Nazar” ünitesi, “Eski Türklerde Din-Din Hakkında Mütalea” konusu içinde dinin sosyal bir kurum olduğu ve bulunduğu toplumun gelişim seyrini de yansıttığı şu şekilde yer almıştır:

“Din içtimai bir müessesedir. Her içtimai müessese gibi din de ait olduğu kavmin fikri ve bedeni tekamüllerile hemahenk olarak inkişaf etmiştir. Demekki bir kavmin geçirdiği dini safhaları araştırmak suretile o kavmin medeniyetteki kıdemini içtimai tekamülünün merhalelerini az çok takdir etmek imkanı vardır.”⁴⁸

Aynı konuyu 1930 yılı lise 3. sınıf Ahlak kitabı ise Hulklar, Hak, Mes’uliyet ünitesi, Hulkların Menşei konusu içinde ahlaki kuralların ortaya çıkışının ilk olarak dinde olduğu savından bahsedildikten sonra Durkheim’in de bu fikirde olduğu ortaya konulmuş ve dinin tanımında Durkheim’in tanımı şu şekilde yer almıştır: “... *Din, ona göre, en iptidai vakiadır. Cemiyetin sinesinde ilk defa kendini izhar eden hadise odur. Maşeri hayatın muhtelif tezahürlerini, onun bütün unsurlarını tohum halinde ihtiva eder...*”⁴⁹

Ahlak kitabı dine Durkheim’in tanımını vererek sosyolojik açıdan yaklaşmıştır. Çünkü Durkheim’e göre din metafizik ve ilahi bir fenomen olarak ele alınmamalıdır. Ayrıca Durkheim toplum var oldukça dinin de çeşitli biçimlere dönüşerek var olacağını ortaya koyarken, din hayatının kolektif hayatın bir anlatımı tüm toplumsal kurumların da dinden çıktığını söyler.⁵⁰

---

⁴⁸ *Tarih I*, 1931, s.49.

⁴⁹ *Ahlak*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s.39.

⁵⁰ Kılıç, age, s.16.

Burada da görülmektedir ki Tarih kitabında dinin sosyal bir müessese olduğu ortaya konulurken, Ahlak kitabında dinin insanların zihninde ilk yer alan ve toplum hayatının unsurlarını da içinde barındıran bir kurum olduğu şeklinde yer almıştır.

3.2 Dini Vicdani Bir Müessese Ve Özgürlük Merkezli Olarak Ele Alan Kitaplar

Dinin vicdani bir müessese oluşu Avrupa'daki reform hareketlerinin slogan cümlelerinden biridir. Reform hareketleri özellikle Avrupa ülkelerine başlayan ve kilisenin ve dinin toplumsal hayattaki etkisini azaltmayı hedefleyen bir harekettir.

Reform hareketlerinin temel dayanak noktası şu idi: bireylerin doğrudan tanrıyla ilişki kurabileceğini, bunun için kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına gerek olmadığını, insanların İncili kendilerinin okuyup yorumlayacağını, Tanrıyla kulu arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini savunmak.⁵¹ Buda göstermektedir ki din insanların vicdanlarında olması gereken ve özgürce hareket edebilecekleri bir alandır.

Okumalarımız sırasında 1932 tarihli Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ders kitabında dinin vicdani bir olgu olmasıyla ilgili bilgiler elde edilmiştir. Buna göre Hürriyet ünitesi, Hürriyet Türleri 1- Vicdan Hürriyeti konusu içinde dinin kişinin vicdanıyla ilgili olduğu ve bunun bir insan hakkı olduğu şu şekilde ortaya konulmuştur;

“ ... her fert, istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasi bir fikre malik olmak, mensup olduğu bir dinin icaplarını yapmak, veya

---

⁵¹ Halis Çetin, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Sivas, 2002, s.85,86.

*yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hakim olunamaz.*⁵²

“ ... *Din telakkisi vicdani olduğundan, cumhuriyet, din fikirleri devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkisinde başlıca muvaffakiyet amili görür.*”⁵³

Burada da görülmektedir ki Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabında dinin vicdani bir müessese olmasıyla aynı zamanda dinin dünya işleri ve siyasetten ayrılması arasında ilişki kurulmuştur. Kitapta yer alan bu bilgilerin Atatürk'ün o dönemdeki düşüncelerini yansıttığını onun söylemiş olduğu şu sözler de görmekteyiz:

“ Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkan yoktur. Yalnız şurası var ki din Allah ile kul arasında ki bağlılıktır”⁵⁴ diyen Atatürk İslam dininin insanın gündelik hayatına müdahale etmediğini Hz Muhammet'ten alıntılarla şu şekilde açıklamıştır:

“ Ulu Tanrı Kuran-ı Kerim'de kendisine emirlik, saltanat ve taç vermiş değildir. Peygamberlik vazifesi ile göndermiştir... Cenab-ı Peygamber, devletlere gönderdiği peygamberlik maktuplarında buyurmuşlardır ki ‘ Allah birdir ve ben onun tarafından size gerçeği anlatmakla vazifeliyim. Hak dini İslam dinidir. Ve bunu kabul ediniz’ ve fakat ilave etmiştir: ‘ ben size hak dinini kabul ettirmekle zannetmeyiniz ki, sizin milletlinize, sizin hükümetinize el koymuş olacağım. Siz, hangi hükümet şeklinde, hangi durumda bulunuyorsanız, o, yine aynı kalacaktır.’⁵⁵

---

⁵² *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s.73.

⁵³ *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, 1932, s.74.

⁵⁴ *Atatürk Düşüncesinde Din Ve Laiklik*, s.36.

⁵⁵ *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, s.36.

Ayrıca yine Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabında aynı konu içinde herhangi bir din mensubunun kendi dininin gereklerini genel kanunlara aykırı olmamak koşuluyla yapmakta serbest olduğu şu şekilde ele alınmıştır;

*“ Türkiye Cumhuriyetinde, her reşit dinini intihapta hür olduğu gibi, muayyen bir dinin merasimi de serbesttir; yani ayin hürriyeti masundur. Tabiatile, ayinler asayiş ve umumi adaba mugayir yapılamaz. ”*⁵⁶

4. MODERNLEŞME VE DİN

Modernleşme Türkiye’de Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren kullanılan bir söylemdir. Ancak Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte devlette yapılan yeniliklerin temel amacı haline geldiğini görmekteyiz.

Okumalarımız sırasında modernleşme ve din ile ilgili bilgilere Tarih kitaplarında rastladık. Tarih kitaplarında konu dinde yer alan bazı uygulamaların yeni Türk Devletinin kurulmasıyla birlikte modernleşme adına kaldırıldığı ön planda tutularak ele alınmıştır.

1939 yılı Tarih III ders kitabında “Dinde Ve Hukukta İnkılâplar Ve Düzeltilmeler” ünitesi “Dinin Devletten Ayrılması(Laik Devlet)- Hukuki Yeniliklerimiz konusu içinde “*şeriat denilen şey ise, on,oniki asır önce, çöl Araplarının adetlerine göre kurulmuş kaidelerdi; medeni bir millete gelmezdi.*”⁵⁷ demek suretiyle şeriat denilen şeyin medeniyete uygun olmadığı ortaya konulmuştur.

1931 yılı Tarih IV kitabında “Dini, Hukuki İnkılap Ve Islahat” ünitesi “Türk Medeni Kanunu” konusu içinde ise şu şekilde yer almaktadır;

⁵⁶ *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*,1932, s.74.

⁵⁷ *Tarih III*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1939, s.250.

*“böylece teokratik saltanat rejimini yaşatmak ve kuvvetlendirmek için Türk Milletinin İçtimai hayatına din namına zorla aşılannmış dar ve iptidai hukuk esasları ortadan kalkmıştır.”*⁵⁸

1938 yılı Tarih V kitabında ise “Yeni Zamanların Başında Düşüncede, Duyguda Ve İnanişta Büyük Değişiklikler” ünitesi Kılık Devrimi konusu içinde dine bağlanan bazı uygulamaların aslında dinle ilgili olmadığı ve bunların bilgisizlik olduğu şöyle ele alınmıştır;

*“Dinle ilgisi olmadığı halde cahillerin ve göreneğe bağlı olanların gözünde bir din alameti sayılan fes de atıldı. Fes ne dini nede ulusallığı gösterir bir şeydi.”*⁵⁹

1932 Tarihli Vatandaş İçin Medeni Bilgiler-1 kitabında ise dinle ilgili olan bazı oluşumların gericiilik olduğu ortaya konularak konu şu şekilde ele alınmıştır;

*“ Birde, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bilumum tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla kapatılmışlardır. Tarikatlar lağvolunmuştur. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, büyücülük, türbedarlık v.s memnudur. Çünkü bunlar irtica membarları ve cehalet damgalarıdır. Türk milleti böyle müesseselere ve onların mensuplarına tahammül edemezdi ve etmedi.”*⁶⁰

İncelenen bu ders kitaplarında modernleşme ve din ile ilgili olarak; dini sayılan bazı kurum ve uygulamaların aslında dinle ilgisi olmadığı ve modernleşme önünde engel olduğu, bu nedenle kaldırılmaları gerektiği yada kaldırıldığı vurgulanarak konu ele alınmıştır. Kitaplarda yer alan bu görüşler Atatürk’ün, 30.8.1925’te Kastamonu’da yaptığı bir konuşmada söylediği “Efendiler ve ey millet! İyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, müritler, meczuplar memleketi olamaz.

---

⁵⁸ Tarih IV, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.212.

⁵⁹ Tarih 5, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1938, s.192.

⁶⁰ Vatandaş İçin Medeni Bilgiler 1, 1932, s.74.

En doğru, en hakiki tarikat, medeniyet tarikatıdır.” sözleriyle uyuşmaktadır. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı’nın 1926’da yayınladığı bir genelgede “Türkiye’de herkesin millî ve dünyevi, modern ve demokratik bir terbiye alması esastır”⁶¹ denilmesi de bize kitaplarda yer alan bu görüşlerin dönemin anlayışını yansıttığını göstermektedir.

5. SİYASET, LAİKLİK VE DİN

Laiklik kavramının anlamını ve Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte laiklik adına yapılan inkılâpları araştırmamızın başında belirtmiştik. Laiklik yeni rejim ile birlikte başlayan ve hala tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Özellikle araştırmamızı kapsayan 1924-1940 yılları arasında ülkeyi laikleştirme adına birçok inkılâp yapıldığını düşünürsek laiklik kavramının bu yıllardaki ders kitaplarına da yansımaları kaçınılmazdır.

Okumalarımız sırasında siyaset, laiklik ve din hakkındaki bilgilere 1939 yılı Tarih III kitabında ve Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabında rastladık. Bu kitaplarda konu cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte devlet yapısındaki değişiklikler kapsamında ele alınmıştır.

Tarih III ders kitabında “Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cereyanlar” ünitesi “Cumhuriyet Halk Fırkası” konusu içinde laikliğin anlamı açıklanarak konu şu şekilde geçmektedir;

---

⁶¹ İkrâm Çınar, “Laiklik, Laik Eğitim Ve Siyaset”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 9, Malatya, 2005, s.64.

“laiklik demek din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması demektir. Eskiden böyle değildi. Dinciler dünya işlerine de karışırlardı. ...

Görülüyor ki laiklik dinsizlik demek değildir; kimsenin dinine karışmamak, Allah ile kulun arasına girmemektir... ”⁶²

“Dinde Ve Hukukta İnkılâplar Ve Düzeltmeler” ünitesi “Dinin Devletten Ayrılması(Laik Devlet) -Din Ve Devlet konusu içinde Türklerin eski çağlardan beri devlet işleri ile dini birbirine karıştırmadıklarından bahsettikten sonra karıştıranlarında zamanla battıkları şu şekilde ele alınmıştır;

“her ne kadar ara sıra yabancı kültürlere uyarak dini siyaset yolunda kullanmak, kendilerini yeryüzünde Allah’ın vekili görmek isteyenler bulundu ama böyle dini dünya işlerine karıştıran devletlerin ergeç battıkları görüldü.”

“Osmanlı imparatorluğu da bu yüzden batmıştır.”⁶³

1931 Tarih IV kitabında “Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cereyanlar İrtica Hareketleri” konusunda Şeyh Sait isyanı anlatılmış ve anlatılırken de “ *bütün bu telkinlerde en birinci tahrik vasıtası “dinin elden gittiği” yolundaki sahte feryatlardı.*” şeklinde bahsedilmiştir. Ayrıca; “*Vatan Hıyaneti Kanununda yapılan tadilde Dini veya din mukaddesatını siyasi gayelere esas veya alet edecek cemiyetler teşkil olunamayacağı, bu gibi cemiyetler teşkil edenlerle onlara girenlerin, devlet şeklini tebdile, devlet emniyetini ihlale, dini alet ederek ahali arasında nifak sokmaya kalkışacakların vatan haini sayılacakları tespit ediliyordu.*”⁶⁴ denilmek suretiyle dinin herhangi bir şekilde kullanılmasının önüne geçilmesinin hedeflendiği ortaya konuluyor.

---

⁶² Tarih III, 1939, s.245.

⁶³ Tarih III, 1939, s. 249.

⁶⁴ Tarih IV, 1931, s. 190.

1938 yılı Tarih 5. Sınıf kitabında da “Yeni Zamanların Başında Düşüncede, Duyguda ve İnanışta Büyük Değişiklikler” ünitesi, “Halifeliğin Kaldırılması” konusu içinde din ve devlet işlerinin halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte ayrıldığı ortaya konulmuştur.⁶⁵

1932 yılı Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I kitabında “Medeni Bilgiler” ünitesi “Laiklik” konusu içinde Laikliğin din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmaması olduğu ortaya konularak şu şekilde ele alınmıştır;

“Türkiye Cumhuriyetinin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telakkisi vicdani olduğundan cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkisinde başlıca muvaffakiyet amili görür.”⁶⁶

İncelenen bu kitaplarda görülmektedir ki; dinin siyaset ile ilişkisinde laikliğin dinsizlik değil, dinin dünya işlerine karışmaması anlamına geldiği nitekim dini devlet işlerine karıştıran devletlerin zamanla battığı(örneğin Osmanlı Devleti), Türkiye Cumhuriyetinin resmi bir dininin olmadığı ve dinin de vicdani bir olgu olduğu vurgulanmıştır.

Ders kitaplarında yer alan bu görüşler dönemin laiklik anlayışıyla birebir örtüşmektedir. Çünkü Türkiye’de laiklik adına inkılaplar yapılırken amaç ya din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması olarak, ya devletin her dine karşı eşit uzaklıkta

---

⁶⁵ Tarih 5. Sınıf, 1938, s.188.

⁶⁶ Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I, 1932,s.74.

ve tarafsız olması olarak, yada laikliğin hiçbir dine müdahale etmemesi olarak belirtilmiştir.⁶⁷

6. DİNİN ROLLERİ

Dinin toplumu etkileyen ve aynı zamanda ondan da etkilenen bir kurum olduğu varsayılırsa onun toplumda bir takım rolleri olduğu tarihi bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bazen dinin insanları bir arada tutan bir pekiştireç olduğu savunulurken, bazen de aksine insanları ayrıştıran bir rol oynadığı savunulmuştur. Özellikle Osmanlı devletinin son dönemlerinde dinin pekiştireç olduğu görüşüne göre hareket edilmiş ancak bu görüş milliyetçilik akımına karşı duramamıştır ve bu akımın etkisiyle de Osmanlı devleti dağılmış ve Türkiye Cumhuriyeti de dahil olmak üzere bir çok devlet kurulmuştur.

Çalışmalarımız sırasında incelenen kitaplarda dinin rolleri konusunda birleştirici ve ayrıştırmacı rolünden bahsedildiği görülmüştür. Dinin ayrıştırmacı rolünden 1932 yılı Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I kitabı bahsederken, 1930 yılı Lise 3. Sınıf Ahlak kitabı ise birleştirici rolünden bahsetmektedir.

6.1 Dinin Birleştirici Rolü

Dinin birleştirici rolünden özellikle Kurtuluş savaşı sırasında yararlanıldığı görülmektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra da dinin birleştirici rolünü savunan aydınların olduğu görülmektedir. Diplomat ve şair Yahya Kemal Beyatlı ve tarihçi Fuat Köprülü bunun örneklerindedir. Yeni rejimi destekleyen ancak bazı kültür

---

⁶⁷ Ethem Ruhi Fırlalı, "İslam ve Laiklik", *Atatürk Düşüncesinde Din Ve Laiklik*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s.203.

politikalarının tamamına da katılmayan bu aydınlara göre din toplumu bir arada tutan ona ahlaki bir temel veren sosyal bir araçtır. ⁶⁸

1930 yılı ahlak kitabı dinin birleştirici rolünden Hulkların Menşei ünitesi, İçtimaiyatçı Müddeâ. Hulkların İlahiyatçı Menşeleri konusu içinde dinin tanımı yapılırken onun birleştirici rolünden şu şekilde bahsedilmiştir;

*“ Din, mukaddes (yani menhiyyün anh) şeylere ait ve yekdiğerine merbut itikat(nas)lar ile fiillerden (mensikler, ef’ali mükellefin) den mürekkep bir manzumedir, bir küldür. Yani aynı cemaat içinde onu kabul edenleri tevhit eden, bir camia altında toplayan ef’al ve itikadattır... ”*⁶⁹

6.2. Dinin Ayrıştırıcı Rolü

Dinin ayrıştırıcı rolünden Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I kitabı “Millet” ünitesi Milli His konusu içinde millet ve milleti meydana getiren ve bir arada tutan unsurlardan bahsedildikten sonra din konusu şu şekilde ele alınmıştır;

“Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.

Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sora, bu din, ne Arapların ne aynı dinde bulunan acemlerin ve ne de sairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti; milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek

---

⁶⁸ Mardin, age, s.29.

⁶⁹ Ahlak, 1930, s.40.

tabi idi. Çünkü Muhammedin kurduğu dinin gayesi bütün milletlerin fevkinde, şamil bir ümmet siyaseti idi.”⁷⁰

Ayrıca Diğer Milletlerin Teşekkülleri Tarzı Konusu içinde de “...bugün Türk Cumhuriyetini kurmuş Türk Milletini mütalaa ederken bulduğumuz şartları tekrar gözden geçirelim: ” denildikten sonra Türkiye’de bulunan diğer din mensuplarının Türk milleti olarak sayılabilmeleri için gerekli olan şey şu şekilde açıklanmıştır;

“Bugün içimizde bulunan hıristiyan, musevi vatandaşlar, mukadderat ve talilerini Türk milletine vicdani arzularile raptettikten sora kendilerine yan gözle yabancı nazarile bakılmak, medeni Türk milletinin asil ahlakından beklenebilir mi?”⁷¹

Yine aynı kitapta dinin ayrıştırıcı rolünden “Türkiye’de Cumhuriyet Nasıl Oldu?” Ünitesi içinde cumhuriyetin ilanına kadarki süreç anlatıldıktan sonra “Bundan başka Hıristiyan unsurlar da , her suretle devletin bir an evvel çökmesine çalıştılar. Maddeten ve manen tecavüz halinde bulunan muhasım devletlerin devlet ve milleti imha ve taksime karar verdikleri muhakkaktı.”⁷² denilmek suretiyle bahsedilmiştir.

İncelenen bu kitaplarda dinin ayrıştırıcı bir rolü olduğu tarihten örnekler vermek suretiyle ve dinin Türkler için birleştirici değil de aksine ayrıştırıcı olduğu vurgulanarak ele alındığı görülmüştür.

---

⁷⁰ *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I*, 1932,s.12,13.

⁷¹ *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I*, 1932,s.15.

⁷² *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I*, 1932, s.38,39.

7. DİNİ İNANIŞLAR

Okumalarımız sırasında özellikle Tarih I kitaplarında farklı dini inanışlar hakkında bilgi verildiğini tespit ettik. Bahsedilen dini inanışlar şu şekildedir;

7.1 . Çin Medeniyetinin Dini

Çin medeniyetinin dini “Çin Medeniyeti- Din ve Felsefe konusu içinde şu şekilde anlatılmıştır;

“En Eski Din: Eski Çin din ve medeniyeti kadim Türklerde olduğu gibi bilhassa toprak ve ziraat esaslarına müstenitti. Göğe ibadet telakkisinin menşei de, mevsimleri ve yağış ve kuraklık gibi hava hadiselerile çok alakadar olan ziraat hayatıdır.”

“Çinde bugünkü dinler: Çinin bugünkü resmi dinleri Konfüçyüs, Tao ve Buda dinleridir. Muhammet ve İsa dinleri resmi sayılmazlar. Musa dini yok gibidir. Buda dini Hintten gelmiştir.”⁷³

Ayrıca bu konu içinde Konfüçyüs'ten de “Konfüçyüs umumi manasile bir din vücuda getirmekten ziyade devrin ahlak bozukluklarına galebe çalacak bir ahlak felsefesi kurmak gayesini güderdi. Ortaya koyduğu ahlak esasları gayet temizdir.”⁷⁴ şeklinde bahsedilmiştir.

Yine aynı konu içinde Çin'de var olan Tao dini de şu şekilde yer almıştır; “Tao dini Tan isminde bir tarafından kurulmuştur. Buda Konfüçyüs gibi bir müddet

---

⁷³ Tarih I, 1931, s.60.

⁷⁴ Tarih I, 1931,s.61.

memurluk yaptıktan sonra felsefe ve din işleri ile uğraşmağa başladı. Ruhun ebediyetine kani ve vahdaniyetçi idi."⁷⁵

Çin medeniyetinin dini anlatılırken betimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ancak "*Ortaya koyduğu ahlak esasları gayet temizdir*" gibi cümleler kullanılmak suretiyle de bazen öznel değerlendirmeler de yapılmıştır. Bunun yanında Çin medeniyetinin dini ayinlerinin onların ziraatla uğraşmalarının bir neticesi olduğu "*Göğe ibadet telakkisinin menşei de, mevsimleri ve yağış ve kuraklık gibi hava hadiselerile çok alakadar olan ziraat hayatıdır.*" cümlesiyle ortaya konularak bu din teolojik bir bakış açısıyla değil de bilimsel bir anlayışla ele alınmıştır.

7.2 . İskit İmparatorluğu Dini

İskit imparatorluğunun dini anlatılırken "*Bütün en eski Türkler gibi İskitler de yer ve gök tanrılarına taparlardı. İskitlerin hürmet ettikleri tanrılardan biri de harp tanrısı idi Bu tanrı için her şehir veya kabile ayrı bir mabet bina eder, bu mabetlerin tepesine harp tanrısını temsil eden bir kılıç dikilirdi Her yıl harp tanrısı namına atlar ve diğer hayvanlar kurban edilirdi.*

Eski Türklerde olduğu gibi İskitlerde de en makbul nezir attı. Kesilen kurbanlar kazanlarda pişirilerek dağıtıldı. İskitler şarap yaparlar ve içerlerdi. İspartalılara şarabı susuz içmeği ilk defa olarak bir İskit sefaret heyetinin öğrettiğini kadim müverrihler naklederler" ⁷⁶ şeklinde herhangi bir öznel bir değerlendirme yapılmaksızın betimsel bir anlayışla ele alınmıştır.

---

⁷⁵ *Tarih I*, 1931,s.61.

⁷⁶ *Tarih I*,1931, s.72.

7.3 . Hint Dini

Hint Dini, “*Hint’te Medeniyet*” konusu içinde şu şekilde geçmiştir:

“Hindistan muhtelif dinlerin vücut bulmasına müsait bir kıt'adır. Burada sema aylarca berraktır. Fakat bazan ufuk birdenbire simsiyah bulutlarla kaplanır; şimşekler ve gök- gürültüleri ile şiddetli yağmurlar yağar. Hararet insanı atalete sevkedecek kadar fazladır. İklim de fazla yemek yedirmez. Bütün bu sebepler Hintlilerde esrarengiz şeylere inanmaya müsait bir haleti ruhiye yaratmıştır.”⁷⁷

Bu anlatımda görmekteyiz ki Hindistan’da çeşitli dinlerin ortaya çıkışı Hindistan’daki iklime bağlanmıştır. Bu şekilde bir anlatım Hint dinlerinin bilimsellik ön planda tutularak ortaya konulmaya çalışıldığını göstermektedir.

7.3.1. Veda Dini ve Brahmanlar

Veda dini Hint dinleri konusu içinde şu şekilde anlatılmıştır:

Brahman denilen rahiplerin kazanmış oldukları ehemmiyet, hint dininin esas itibarıyla ayinlere müstenit olmasından ileri gelmiştir. Vedalar dinî birtakım akideleri ihtiva etmekten ziyade kurban merasimi esnasında okunan bir dua ve dinî merasim mecmuasıdır. Vedaların bahsettiği allahlar, deva'lardır. Deva, gökte duran ve parlak olan demektir. Yani, vedaların mabudu gök tanrısı idi. Allahlara yapılan ibadet, ateş yakmak, kurban kesmek ve kurbandan evel içki içmekti.

Zamanla, brahmanların dinî kudreti Allahla birleşti. Bu suretle brahmanlık çıktı. Bundan soradır ki ruhun tenasühü akidesi de başgösterdi.

---

⁷⁷ Tarih I, 1931, s.80.

Aynı zamanda ruhun esası ile kâinatın yani üluhiyetin esası, birdir denildi.

Bu birliğe dahi Brahma ismi verildi.

Bu yeni fikrin tesirinde kalan birçok brahman rahipleri; dünya işlerini terkettiler ve ormanlara çekildiler. Bunlar, ormanlarda tefekküre dalarak tenasühün fenalıklarından kurtulmağa çalışıyorlardı.⁷⁸

7.3.2. Buda Dini

Buda Dini de Hint Dinleri Konusu İçinde şu şekilde yer almıştır:

“Budaya küçük yaştan beri Sakaların akıllısı manasına Sakyamuni denirdi, 29 yaşında Gotama ismile münzevi bir hayat geçirmek ve tefekkürde bulunmak üzere Magadha havalisine çekildi, budistlerin itikadınca 6 sene sora ilhama mazhar oldu. Bu andan itibaren kendisine Buda yani hakikate vâsıl olmuş, mülhem dendi. Buda 80 yaşında ölmüştür.

Buda insanlığa nafi hususlardan maadasile iştigal etmedi. Tabiatın haricinde ve fevkinde bir şey tanımadı. Dünyanın ve beşer ruhunun ebediyeti hakkında fikrini soranlara Buda şu cevabı vermiştir:

“Bu meseleleri bilmek sulh ve kutsiyet yolunda bir terakki teşkil etmez.”

Budanın esas telkini, basit, açık ve zamanımızdaki fikirlerle tam bir ahenk dairesindedir. Buda, hayatı bayağılaştıran, acıklı veya korkunç bir hale getiren değersiz ve şahsî gayelerdir, bunları atmalıdır, diyor. Filhakika kendimizi kendimizden daha yüksek bir şeyin içinde terketmek, bugünün de en büyük düsturudur. O büyük şey, Türk için türk milletidir.

---

⁷⁸ Tarih I, 1931, s.75,76.

Budanin hayatının sonlarında ve daha soruları meydana birtakım adamlar çıktı; bunlar Budanın fikirlerini tahrif ederek, insanlara hayali bir ahret vadettiler. İnsanlar öldükten sora, ruhları, o ahrette yaşıyacaktı.

Budalıgm esas akidesi şöyle hulâsa edilebilir:

Dünya esas itibarile fenadır. İnsanı, hayatın elemlerinden yalnız şefkat, insanlara, hayvanlara ve nebatlara karşı şefkat kurtarabilir. Yalnız ferağat, ihtiras ve arzuların yenilmesi, hiddet ve gazaba iyilikle karşı koymak, yalancılığa hakikatle galebe çalmak, ölümün ebedî tekerrüründen ve ebedî yeniden doğuşlardan kurtarır, mekân ve zamansız hiçliğe, Nirvana ya isal eder.”⁷⁹

Hint dinleri içinde gerek Veda Dini gerekse Buda Dini betimsel bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak Buda Dini Anlatılırken kullanılan “*Buda, hayatı bayağılaştıran, acıklı veya korkunç bir hale getiren değersiz ve şahsî gayelerdir, bunları atmalıdır, diyor. Filhakika kendimizi kendimizden daha yüksek bir şeyin içinde terketmek, bugünün de en büyük düsturudur. O büyük şey, Türk için türk milletidir.*” cümleleri bazen mesaj verici ifadelerin de yer aldığını göstermektedir.

7.4. Sümerlerin Dini İnaçları

Sümerlerin dini inaçları Kalde, Elam, Asur Ünitesi içinde Din ve İlimler konusunda şu şekilde geçmektedir:

“Sumerlerin birçok silahlara inanan bir dini vardı. Allahlar insan şeklinde ve mahiyetinde tasavvur olunurdu. Mabetler, bu ilâhların evleri idi.

---

⁷⁹ *Tarih I, 1931, s.81.*

Sümerler ruhun bekasına inanmakla beraber, ahirete, cennete, cehenneme inanmazlardı.

Sümerler en büyük allahlarına Dingir ismini vermişlerdir. Bunun Tangrı, Tengri, Tanrı kelimesi olduğunu sumer dilile uğraşan âlimler söylemişler ve hatta Sumerlerin Türk olduğuna daha birçok kelimelerle beraber bunu delil olarak göstermişlerdir. Bundan başka Sümerlerde Enlil, Mama, Nin – tar ve muahhar devirlerde Babil ve Asura Sumerlerden geçmiş olması muhtemel olan Bel, Bin, Annon gibi mabutlar da vardır. Bu son mabutlardan Bel, maddeye şekil veren, dünyayı nizama sokan kuvvet; Bin kâinatı yürüten zekâ, Annon ise güzel san'atleri yaratan kudrettir.

Sumerlerin fikirlerinin filî tezahürleri tetkik olunursa müspet bir felsefeye salik oldukları anlaşılır.

Sümerler, Ortaasyadaki dinlerinden kalma an'anelerle Güneş, Ay, ve yıldızlara da taparlardı; bunların hareketi erile dünya hadiseleri arasında bir münasebet görürler, onların hareketlerinden istikbalin keşfolunacağına inanırlardı. İşte bu itikatlar, Sumerlerin Güneşe, Aya ve yıldızlara ehemmiyet vermelerini ve bunların hareketlerini tarassut, tetkik ve hesap etmelerini mucip oldu. Mabetlerdeki birçok katlı kuleler, tarassuda yardım ediyordu. Bu suretle Sumerde heyet ilmi başladı. Güneş, Ay senelerini hesap ettiler. Seneyi 12 aya ayırdılar. Gün, saat taksimini yaptılar; seyyarelere isim taktılar. Takvimlerle kerrat cetvelinin esasını kurdular. Bugünkü Ölçüleri tesbit ettiler. Ve bu suretle de riyaziye ilmi inkişaf yoluna girmiş oldu.

Allahların mücazat ve mükâfatları dünyada olduğundan Sümerler hastalıkları allahların verdiği ceza gibi görürlerdi; yani allahlara karşı irtikâp

olunan bir günah, bir kusur yüzünden hastalığın vukua gelmiş olduğuna inanırlardı. Buna binaen, hasta, allahları memnun etmeğe mecburdu. Rahiplerin tavassutile allahların affi kazanılmaya çalışılırdı. Fakat daha müspet tedavi tarzı da vardı. Hasta umumî bir meydana yatırılarak gelen geçenden hastanın tutulduğu hastalık hakkında rey alınır ve bu reylere göre tedavi olunurdu. Muvaffakiyeti neticelendiren tedavi tarzları tesbit olunup mabetlerin duvarlarına deri levhalarla asılır veya hakolunurdu. Tedavide türlü otlar ve kökler istimal olunmuştur. Tedavi tarzlarının, tedaviye yarıyan nebatların tesir ve hassalarını tetkik yolu ile Sumerde tababetin ilk müspet esasları hazırlanmış oluyordu”⁸⁰

Bu anlatımda da görmekteyiz ki Sümer dini herhangi bir öznel değerlendirme yapılmaksızın betimsel ve bilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır.

7.5 . Mısırdaki Dini İnanışlar

Mısırlılar, yüzlerce ve yüzlerce Allahlara taparlardı: Güneşe, Aya, Nile, Hayvanlara ....

Mısır ilahları içinde, en çok tanınmışları hayvanlar idi. Her şehrin kedi, timsah, kurbağa, veya aslan, kurt, çakal, leylek, akrep gibi bir hayvan ilâhı vardı.

Böyle hususî ilâhlardan başka umumun taptığı allahlar da vardı; meselâ

Güneş...

Kendisine tapılan hayvanın cinsinden bütün hayvanlar o muntakada mukaddes idi. Bunları öldürenler idama mahkûm olurlardı.

Milâttan bir asır eveline kadar, Mısırlıların zihniyeti böyle idi. Bu sırada, İskenderiyede bir Romalı, bir kedi öldürdüğü için, ahali tarafından derhal katledildi.

---

⁸⁰ *Tarih I, 1931, s.98,99.*

*Mısırlılar mabutlarının bazılarını bir insan vücudu ve hayvan başı, veyahut insan başlı hayvan vücudu şeklinde temsil ederlerdi. Hayvanlardan, bilhassa **Apis** öküzüne, taparlardı. Papazlar, bir mabedin içine, seçilmiş bir öküz korlardı. Bu öküzü beslerler ve ona hizmet ederlerdi. Halk, gelir, bu öküze tapardı. Bu hayvan ölünce onu mumyalarlardı. Ondan sora öküz mükellef bir mezara gömülürdü. Bu gülünç şeylerin sebebi şudur:*

İptidaî insanlar, tabiatın kuvvetlerinden korkarlardı. Bir de, iptidaî insanlar, adeta hayvanlarla birlikte yaşarlardı. Ko- nuşmıyan, fakat birçok şeyler anlıyan bu mahlûklar, onlarca esrarengiz ve mukaddes oldu. Taptıkları mabutlar ve hayvanlar arasında, hayırhah ve bethah olanları vardı. Hayırhahlara tapmaktan maksat, onlardan yeni nimetler istemektir, ötekilere ise fenalıklarından korunmak için tapınırlardı.

Mısırlıların ülûhiyet hakkındaki itikatlarının menşee ve safhaları, tetkik olunursa şu neticelere varılır. Samî, Hamî Mısırlılar, Mısırdaki ilk medeniyet kuran türk kabilelerinin adeta bayrak gibi, kabile birliğı alâmeti olan, doğan, kurt gibi hayvan timsallerini — ki şüphesiz Türklerce de mukaddes idi — hususî ilâhlar mertebesine çıkardılar.

*Bir taraftan da Türklerin en büyük gördükleri kâinatın kuvvetlerine'taptılar. Bilhassa **Güneş**, onların allahı oldu. Fakat, Güneş, **Osiris** battıktan sora, korkunç bir karanlık basıyor. O da Allah olmak lâzım: **Set...** Bu karanlık Allahın karanlıklarını aydınlatan **Ay-**, onu da ilâh zannetmişler: **İsis**.*

*Ertesi gün, ufuktan çıkan Güneşi **Osiris** in oğlu kabul etmişler: **Güneş (Horüs)**.*

*Karanlık Allahının, fenalığı Ayın ışığı ile bertaraf olunca ortada itibara şayan, Güneş **Horüs** ve Ay **İsis** kalıyor. **Horusun** babası **Osiris**, ki kayıplardadır, onu da unutmamak lâzımdır.*

*İşte, hayvanlardan ve tabiatın kuvvetlerinden yüzlere allahlara insanları taptırmanın maskaralık olduğunu anlıyan papazlar, bellibaşlı allahları, üçe indirmişlerdir: Baba **Oğul** (Horus), Ana (İsis). **Teslis** denilen itikadın esası budur. Masum ve cahil insanları, yüzlerce allaha taptırmak veya allahları, muayyen gruplara toplamak ve en nihayet bir allah kabul etmek, siyasetin doğurduğu neticelerdir.*

*Hangi mabedin hükümdarı, dolayısıyla papazları kuvvetlenir ve diğer mabetlere hâkim olursa o mabedin papazları, kendi allahlarının büyüklüğünü tanıtmaya diğer allahları ehemmiyetten düşürmeğe çalışırlardı. Nitekim, **Tinis** Hanedanından Birinci **Pepi** nin yaptığı **Menfis** (**Menphis**), payitaht olunca burası için yeni ve en büyük bir allah lâzımdı. **Tinis Papazları** bunun çaresini buldular. **Tinis** in (Helyopolis) mahallî Allahı, insan şeklinde temsil edilen **Atom=Atoum=Ammon** idi. Fakat bu ilâh, bütün Mısırlıların gözünü doldurmazdı. Umumiyetle, Mısırda Güneşe mensup bir allaha tapınmaya alışılmıştı. Bundan evel tapılan **Osiris** yahut **Horüsü** de almak istemiyorlardı. Bunların yerine onların üstünde olmak üzere, yine Güneşin timsali olan **Rayı** aldılar.*

*Mahallî mabut ile Güneşi bîr yaptılar. **Atum-Ra** = **Am-mon-Ra** Allahını icat ettiler; ve papazlar herkese anlattılar, öğretiler ve tedris ettiler ki **Ammon-Ra** en büyük Allah'tır; diğer allahları, insanları ve her şeyi yaratan odur. **ikinci Ramses** zamanında artık mutlak kadir olan Allah, bir insan timsali ile bir Güneş*

*mefhumunun — papazların akıl ve tedbirlerle — birleştirilmesinden olan **Ammon Ra** dır.*

*Mısırlılar, insan ölünce, **ruh** unun ağızdan kaçtığını ve günün birinde vücuduna tekrar gireceğini zannederlerdi. Bunun için, cesedi, sağlam muhafaza etmek lâzımdı.*

*Ceset mumyalanırdı; sora sargılarla sımsıkı bağlanırdı. Bu suretle ceset, bir **Mumya (Res. 73)** haline getirilir ve ölenin içtimaî mevkiine göre bir mezara konurdu (**Res.71**). **Ehram** lar, kıralların mumyaları için, büyük mezarlardan ibarettir.*

*Mısırlılar zamanla, ruhun ebediyeti hakkında şu fikre saptılar: Her'ölünün ruhu,Allah Osiris riyasetinde bir Mahkeme huzurunda, muhakeme edilir; ruh tartılır; eğer fena amellerle yüklü ise mahvedilir; mahvedilecek kadar günahları çok değilse hayatında yaptığını itirafa mecburdur. Ruh **irtikâp** etmediği fena işleri sayacaktı. Meselâ, evvelâ diyecekti ki "öldürmedim, mabutlara karşı vazifelerimde kusur etmedim...", v.s. Sora da eyi işlere gelecek, "açlara ekmek verdim, susuzlara su verdim, çıplaklara elbise verdim... v.s., diyecekti. Temiz olduğu sabit olan ruh, ebediyete kabul edilir ve serin, kokulu bir havada yaşar ve Allahın sofrasında yemek yerdı.⁸¹*

Kitap Mısırdaki dini inanışları bu şekilde ortaya koymuş ve onları “gülünç” olarak nitelmiştir. İnsanların bunlara inanmalarının sebebi de yararına olan tabiat güçlerinden yeni nimetler istemek için taptıkları, zararına olanlardan da korktukları ve korunmak istedikleri için taptıkları şeklinde yorumlanmıştır⁸². Ayrıca yine aynı konu içinde Mısırlıların bir çok tanrıya taptıkları anlatıldıktan sonra “ İşte

---

⁸¹ *Tarih I*, 1931, s.121,123

⁸² *Tarih I*, 1931, s.122.

hayvanlardan ve tabiatın kuvvetlerinden yüzlerce allahlara insanları taptırmanın maskaralık olduğunu anlıyan papazlar, bellibaşlı allahları, üçe indirmişlerdir: Baba(Osiris), Oğul(Horus), Ana(İsis) . Teslis denilen itikadın esası budur. Masum ve cahil insanları, yüzlerce allaha taptırmak veya allahları, muayyen gruplara toplamak ve en nihayet bir allah kabul etmek, siyasetin doğurduğu neticelerdir.”⁸³ denilmek suretiyle teslis inancının ilk ortaya çıkışı ve tek Allah inancına insanların ulaşması siyasetin doğurduğu bir netice olarak ortaya konulmuştur.

7.6 . Eti Medeniyeti Dini

“Eti Devletinin payitahtı olan Hatusas yakınında Yazılıkaya mabedi bulunmuştur. Buradaki kayalar üzerinde dinî bir ayin hakedilmiştir.

Solda nezredilmiş bir erkek,sağda nezredilmiş bir kadın, ortada bulunan büyük bir insan kalabalığına yürürler; orada, bir ilâhe ve bir ilâh ile karşılaşır. İlâhe bir dağda yürüyen vahşi bir hayvan üstünde; ilâh, ona karşı geliyor. Prensipten olarak ilâhe, kadın tanrı, ana, hâkim bir şahsiyettir; koca ve mafevk kabul etmeyen velüt tabiatı temsil ediyor. Bu resim, Adalar mintakasında ve Giritte dahi görülür. Bu resimlerde, vahşi hayvanlarla sarılmış dağlar üzerinde yürüyen ilâh tamamiyle farkolunmaktadır.

Yazılı metinlerde hâkim olan başka şekillerdi: İlâh Güneştir, ilâh Teşuptur. İlâhe Güneşin mabedi şarkıdır. Güneş, hükümdar sülâlesinin dininin esasıdır. Kırık cinsiyet farkına rağmen ondan bahsederken onun kadınlığını nazarı dikkate almıyor; bir kadınlık erkeklik ayrılığı gözetmiyor. İlâh Teşupa gelince, bu bir erkektir. Başında tulga vardır, sakallıdır, elinde çift balta vardır, ve şimşek çaktırır.

---

⁸³Tarih I, 1931, s.123.

Bu, Etilerin millî allahıdır. Bunun için her yerde mabetler yaparlardı. Etilerin mabetlerinde daha birçok ilâhlar vardır (Res. 78, 81, 82). Bunlar da tıpkı memleket gibi federasyon halindedir. Prenslarla yaptıkları muahedelerde muahede yapanların allahlarını birbirlerinden ayırt etmek mümkün değildir.

Kıral, tehlikeli zamanlarda etrafında bulunan papazlarla istişareden gerikalmazdı.⁸⁴

Etilerin dini bu şekilde anlatıldıktan sonra “*Etilerin dinî itikat ve ayinleri garba az çok farklarla intikal etmiştir. Etrüsklerde de aynı dinî telâkkilere tesadüf olunmuştur.*⁸⁵ ifadesiyle batıdaki dini inanış ve ayinlerin Etilerden geldiği vurgulanmıştır. Böylece bu din betimsel olarak anlatılmasının yanında pozitif bilim anlayışıyla ele alınmıştır.

7.7 . Frikyalı Medeniyeti Dini

Frikyalıların dini şu şekilde anlatılmıştır;

*“Frikyalıların çiftçiliğe verdikleri büyük ehemmiyetin dinlerinde de iz bırakması tabii idi. Filhakika Frikyalı mabutlarının en başında toprak ilâhları geliyor. Kadın allahların en büyüğü ana ilâheye **Nana**[1] tesmiye ediliyordu. Buna bazı sahalarda **Mâ** veya **Kibel** adı da veriliyordu. **Nana**, tenebbüt ve neşvünema ilâhesi idi. Frik yanın üçüncü mühim ilâhı Nananın oğlu **Ati** veya **Atte** idi.*

*Bunlardan Kibel ve Ati ile Romalıların **Bakus** namını verdikleri neşe ve eğlence ilâhı **Diyonisos**, soradan Yunanlılara da intikal etmiş olan ilâhlardandır.*

*İlâhî ve mukaddes sayılan bir karataşa ibadet âdeti Frikyanın **Pesinunt** şehrinde ta Romalılar devrine kadar •devam etmiştir [2].*

---

⁸⁴ *Tarih I, 1931, s.136*

⁸⁵ *Tarih I, 1931, s.136.*

*Frikyta ibadet ayinlerinin farikası kaval, davul ve dümbelek nağmelerinin tahrik ettiği vect içinde gaşyolmaktı. Şarap ve ekmekle takdis gibi hristiyan merasiminin menşei içki ve eğlenceye müstenit ayinlerdir. Bunların da en müntehap vatani Frikyta idi.*⁸⁶

Burada dikkati çeken şudur ki; Hristiyanlıktaki şarap ekmek ayini ile Frikytalıların dini inaçları arasında ilişki kurularak Hristiyanlıktaki Şarap ekmek ayininin Frikytalılardan çıktığı şeklinde bir yorum yapılmıştır.

7.8 . Fenike Medeniyeti Dini

Fenikelilerin dini anlatılırken Fenikelilerin dinlerinin Sümerlerinkine benzediğinden bahsedilmiş ve daha sonra başka dinlerinde karıştığı şu şekilde anlatılmıştır.

“Fenikelilerin dini, esasta hemen hemen Sümerlerin dini gibi idi. Soruları başka dinler de karıştı.

*Her Fenike şehrinin bir yüksek ilâhı, bir **Baali** (Bel) vardı. Bunun her şehirde adı başka idi (Biblosta **Adonis** ve Surda **Melkar**). Baal ile beraber **Astarte** (Kaldenin İstarı) namında aşk ve ilkbahar ilâhesi olan bir mabudeye daha tapıyorlardı.*⁸⁷

7.9 . İran Dini

İran dini betimsel bir yaklaşımla Zerdüştlüğün nasıl ortaya çıktığından ve Metler ve Perslerin bu din sayesinde sağlam ahlaklı insanlar olarak kaldığı vurgulanarak şu şekilde anlatılmıştır:

---

⁸⁶ *Tarih I,1931, s.140.*

⁸⁷ *Tarih I, 1931, s.143.*

“İran dini sabit bir şekil alıncaya kadar, şark ve garbın yani Türkelinin ve Mezopotamyanın, diğer taraftan da Hindin 'esirleri arasında çalkanmış, en kanlı inkılaplar geçirmiştir.

Başlangıçta, İranlıların Allahı, Türkün Gök Tanrısına verilen müşahhas bir mahiyetten ibaretti. Allahı şöyle tasavvur ediyorlardı: Allah gökün bütün çevresidir; onun libası göklerin kubbesi, vücudu, sonsuz ve mutlak hâkim olan nurdu; gözleri Ayla Güneşti,

Görülüyor ki, Metlerin ve Perslerin itikatları türk natürizmine yakındır.

Soraları Zaratuştra (Zerdüş) adında bir iran mütefekkeri çıktı. Şimdiki Parisilerin Mazdisinî, (Mazdeism) dedikleri bir din icat etti. Zerdüş (M.E. VII veyahut VI ıncı asırda) Azerbaycan ve Baktriyanda yaşamıştır.

Zerdüşün koyduğu esaslar Avesta namında bir kitapta yazılmıştır.

Bu esaslara göre, Hürmüz ve Ehrimen adlı iki mabut vardır.

Hürmüz, en büyük ve en iyi Allahtır; dünyayı o yarattı, onu, birçok meleklerin yardımı ile idare eden Hürmüzdür; bu meleklerin en tanınmış Mitra dır (Dost).

Ehrimen, fenalık yapan, yıkıcı ve etrafında şeytanlar dolu bir mabuttur.

Hürmüz ile Ehrimen, yani eyilik ile fenalık daimî kavga halindedirler.

Persler inanyorlardı ki sonunda Hürmüz, eyilik galip gelecek ve her şey güzel ve temiz olacaktır.⁸⁸

7.10 Yunan Dini

Yunanlıların dini betimsel bir yaklaşımla şu şekilde anlatılmıştır;

---

⁸⁸Tarih I, 1931, s.162.

“Yunanlıların bütün umumi ve hususi hayatlarını din tanzim ederdi. Yunanlılar tabiatın kuvvetlerine hürmet ederler ve bu kuvvetleri insan şekline girmiş Tanrıların şahıslarında temsil ettiklerine inanırlardı. Onlara göre tanrılar ebediyete ermiş daha güzel, daha kuvvetli yüksek insanlardı. (insani özellikler taşıyorlar).”⁸⁹

7.11 . İbranilerin Dinleri

İbranilerdeki dini inanış şu şekilde ele alınmıştır:

*“Bu kavim diğer kavimlerden dini ile farklı olmuştur. Diğer kavimler birçok ilâhlara ibadet ettikleri ve onları insan veya hayvan şeklinde gösterdikleri zamanlarda İbranîler **Yahveh** veya **Yahovo** namını verdikleri kadirimutlak, çok yüksek, ebedî birtek Allaha inanıyorlardı. Onu kurbanlarla tebcil ediyorlar, lâkin kendisini hiçbir maddî şekilde göstermiyorlardı. Putperestlik, yani heykellere ve resimlere tapmak günahı. İbrani kavminin imanının zâfa uğramağa başladığı her defa da ortaya peygamberler çıkardı; ilâhî kanunlara itaati ve yabancı putperestlik âdetlerinden nefreti vaiz ve tavsiye etmek suretile dinî hisleri tekrar kuvvetlendiriyorlardı. Peygamberler, İbranilere Allahın kendileriyle müttefik olduğunu ve İbranilerin Allahın sevgili ve müjdelenmiş kavmi bulunduğunu söylerlerdi.”⁹⁰*

7.12 . Gök Türklerin Dini

Göktürklerin dini inanışları; *“Gök Türklerin dini itikatları ve dini ibadetleri, daha eski zamanlarda yaşamış olan Türklerin dini itikatlarından ve*

---

⁸⁹ Tarih I,1931, s.177.

⁹⁰ Tarih I, 1931, s.156.

ayinlerinden farksız gibidir.”⁹¹ şeklinde açıklandıktan sonra Göktürk dininin özellikleri ortaya konulmuştur.

7.13. Yahudilik

Tarih I ders kitabında Yahudilik “İbraniler” ünitesi içinde “Yahudilik Ve Hıristiyanlık”, “Tevrat”, “Peygamberler” konuları içinde geçmektedir.

Yahudilik ve Hıristiyanlık konusu içinde İsraililerin esaretten kurtulduktan sonra Kudüs’ü tekrar *dini hayatın ocağı haline* getirdiklerinden ve İsa’nın doğumuyla birlikte Hıristiyanlığın doğduğu yer olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca bu konu içinde “*Yahudiler Romalılara isyan ettiklerinden (M.E 70) katliam edildiler.ondan soradır ki, Yahudiler, dünyanın her tarafına yayıldılar.*” denilmek suretiyle Yahudilerin Kudüs’ten dünyanın her tarafına yayılmalarının nedeni ortaya konulmuştur.⁹²

7.14.1. Hz Musa

Tarih I kitabında Hz Musa için “ Musa Peygamber tabiri kullanılmakla birlikte “*Beniİsraili mısırdan çıkaran Musa, yalnız bu hareketi idare eden bir reis olmakla kalmadı. Aynı zamanda bir din ve kanun yapıcısı oldu. Sina çöllerinde senelerce süren dolaşma sırasında Musa, Beniisraile yeni bir din kurdu. Bunun içinde bir takım mücadeleler yapmağa, mukavemetleri şiddetle kırmağa mecbur kaldı. Musa dininin esasını, tanrının buyruğu olarak kavmine bildirdiği On Emir teşkil ediyordu*” denilmek suretiyle Yahudilik dininin ilahi boyutu değil de Hz

---

⁹¹ Orta Mektep İçin Tarih II,1931, s.38.

⁹² Tarih I,1931, s.163.

Musa'nın ortaya koyduğu bir din olduğu anlatılmıştır.⁹³ Özellikle "...bir din ve kanun yapıcısı oldu" ifadesi bu dine karşı teolojik değil de olgusal bir yaklaşım sergilendiğini göstermektedir.

7.14.2. Tevrat

Tevrat'ın İbranilerin ilk zamanlarına ait tarihlerini anlatan dini bir kitap olduğundan bahsettikten sonra Tevrat'a karşı olumlu olarak nitelendirilebilecek şu ifadeler kullanılmıştır: " Onlarda eski zamanlara ait hikayeler, tanrının emirleri, Palestinin tarihi ve güzel ilahiler vardır. ... Müslümanlarca da Tevrat mukaddes bir kitaptır. Bundan dolayı Ahdi Atik'in hikayeleri pek meşhurdur."⁹⁴

Tevrat anlatılırken kullanılan "güzel ilahiler vardır" gibi kelimeler bu anlatımda değer biçici ifadelerle yer verildiğini göstermektedir.

7.15. Hıristiyanlık

1931 Tarih I kitabında Hıristiyanlık dini; Roma da birçok din olduğu, özellikle şark dinlerinin Romalıların hoşuna gittiği, tek tanrı fikrinin Romalılar üzerinde tesir ettiği, ruhlardaki bu boşluk ve karışıklıktan Hıristiyanlığın çok istifade ettiği şeklinde anlatılmıştır.

Orta mektep için Tarih II kitabında "4. Asırda Roma İmparatorluğu" Ünitesi "Devlet Ve Kilise" konusu içinde İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı kabul etmesinin tarihi olarak yarattığı değişiklikler şu şekilde ortaya konulmuştur;

"... Nihayet konstantin hristiyanlık hakkında devamlı bir müsamaha siyaseti güden ve İsa dinine ilk giren imparator oldu. Bazı müverrihler konstantinin

---

⁹³ Tarih I,1931, s.147.

⁹⁴ Tarih I,1931, s.145.

Hıristiyanlığı kabul ve himayesinde bunu kendi idaresine muzahir kuvvet haline getirmek isteyen siyasi bir maksat görürler."⁹⁵

"... tarihi uzun zamanlardan beri yürüdüğü bir yoldan birdenbire denecek kadar süratle çevirerek beşeriyet için kanlı ve uçurumlu sahalara sürükliyen Hıristiyanlığın, Avrupada ve Akdeniz kıyılarında tutunup derin kökler salabilmesinin hakiki amili Konstantin olmuştur."⁹⁶

Hıristiyanlığın geniş kitlelerce kabul edilmesini İmparator Konstantin'in bu dini kabul etmesine bağlayan bu kitapta "*fertleri ayrı ayrı Hıristiyan yapmağa çalışmaktan ziyade hükümdarları ve prensleri kandırıyorlar ve bunlarla birlikte bütün tebaalarını da sürü ile Hıristiyan yapıyorlardı*"⁹⁷." denilmek suretiyle Hıristiyanlığın yayılmasının nedeni bu şekilde öznel bir yorumla ortaya konulmuştur.

Yine aynı kitapta "Devlet Ve Kilise Arasındaki Münasebetler" konusu içinde ; "*İsa dini Muhammet dininin aksine olarak, idare ve siyaset işleriyle alakasızdı. Bunun içindirki Hıristiyanlık bu vadilerde Roma hukukundan istifade zaruretinde kalmıştır. Hıristiyanlığın İslamlaşma nazaran bir diğer büyük bir eksiğide, askerlik ruh ve teşkilatına müteallik esasların olmayışdır.*

... Ancak Hıristiyanlık dünyevi bir din olmadığından devlet ve hükümet işlerine girmediği; girdiği zamanlarda da, ezilerek çekilmek mecburiyeti karşısında bulundu. İşte Hıristiyanlıkla İslamlaşmanın en bariz farkı bu noktadadır. İslamlaşmada dinle beraber bir hukuk, bir siyaset te vardı. İncilin bu esaslardan mahrum olduğunu söylerken şunu da söylemeliyiz ki İslamlaşmanın inhitatında, yeni hayat şartlarına uyamamasında bu esasların değişmez iman şartları sırasına sokulmuş olmasının

---

⁹⁵ Orta Mektep İçin Tarih II,1931, s.4.

⁹⁶ Orta Mektep İçin Tarih II,1931, s 5.

⁹⁷Orta Mektep İçin Tarih II,1931, s.6,7.

*büyük tesiri görülmüştür.*⁹⁸denilerek Hıristiyanlık ile İslam dininin karşılaştırılması yapılmış ve hem İslam dinine hemde Hıristiyanlık dinine karşı öznel ifadeler kullanılmıştır.

7.15.1. Hz İsa

Hz İsa ile ilgili bilgiler “Hıristiyanlık ve Roma” ünitesi “İsa” konusu içinde Hz İsa’nın Yahudi dininin adetlerini korumakla birlikte dinde ibadetten çok ruhları yükseltmek ve birleştirmeyi gaye edindiği anlatılmış ve ayrıca; *“Yahudiler onu tevkif ettiler; Mesih unvanı altında halkı iğfal ettiği töhmetile mahkemeye sevk edildi. Yahudileri tatmin için bunu haça gerilmeğe mahkum ettiler”*⁹⁹ şeklinde bahsettikten sonra, mahkum edilmesinin ardından neler olduğuyla ilgili bilgi vermemiştir. Ayrıca; *“İsa’ya isnat olunan dine Hıristiyanlık namı verildi. Zulüm, işkence, tehdit, sefalet içinde inleyen Roma halkının aşağı tabakalarında Hıristiyan dininin hususiyeti çok tesir yaptı.”*¹⁰⁰denilerek Hıristiyanlığın Hz İsa’ya isnat edildiği ortaya konularak bu anlatımda betimsel bir yaklaşım sergilenmiştir.

7.16. İslamiyet

İslamiyet ile ilgili bilgiler yoğun olarak Orta mektep için Tarih II kitabı içinde İslam Tarihi ünitesinde yer almaktadır. “İslamiyetten Evvel Arapların Dini” konusu içinde *“islamiyetten evvel Araplar putlara taparlardı. Putlara tapanlar Allaha ortak koştukları için Müslümanlar bunlara müşrik derler”* şeklinde

---

⁹⁸Orta Mektep İçin Tarih II,1931, s.6,7.

⁹⁹Tarih I, 1931, s.278.

¹⁰⁰Tarih I, 1931, s.279.

açıkladıktan sonra putların isimlerinden, sonra Kabe'nin Araplar için öneminden bahsedilmiştir.¹⁰¹

7.16.1. Hz Muhammed

Hz Muhammed ile ilgili bilgiler Muhammed konusu içinde şu şekilde geçmektedir;

“muhammedin çocukluğuna ve gençliğine ait malumata soradan katılmış çok uydurma şeyler vardır; onun vatandaşlarını dine davete başladıktan sonraki hayatı daha çok malumdur”

“Muhammet Mekke'de müşriklik muhitinde ve tesirinde büyümüş olmasına rağmen dini meseleler ve dini düşünceler pek derin bir surette zihnini işgal ediyordu. Muhammet 40 yaşına geldiği zaman vatandaşlarını kendinin bulunduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine davete başladı. Muhammet'in davet ettiği bu dine o zamanın haniflerine imtisalen “İbrahim Dini” yahut inkıyat manasını ifade eden İslam denilmiştir.”¹⁰²

Bu kitapta Hz Muhammed ele alınırken; onun döneminin dini inanışlarını çok düşündüğü ve bir süre sonra da *“kendinin bulunduğu ve doğru olduğuna inandığı bir dine”* insanları çağırdığı şeklinde vurgulanması dikkati çekmektedir. Konunun tamamına bakıldığında amacın olgusal, betimleyici bir yaklaşım ortaya konulması olduğu düşünülse de bu ifadenin teolojik bakış açısıyla bakıldığında İslam dinine karşıt olarak nitelendirilebileceği görülmektedir.

---

¹⁰¹ Orta Mektep İçin Tarih II, 1931, s.54,55.

¹⁰² Orta Mektep İçin Tarih II, 1931, s.91.

7.16.2. Kuran-ı Kerim

Aynı kitap içinde Kuran ile ilgili bilgiler Kuran ve Vahiy konusu içinde şu şekilde geçmektedir;

“Muhammedin koyduğu esasların toplu olduğu kitaba Kuran denir. Bu esasları ihtiva eden cümlelere ayet, Ayetlerden mürekkep parçalara da sure derler. İslam ananesinde bu ayetlerin Muhammede Cebrail adında bir melek vasıtasile Allah tarafından vahiy yani ilham edildiği kabul olunur.

Tarihi noktai nazardan da mütalea edildiği zaman görülüyorki : Muhammet birden bire ben Allahın Resülüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır. O Arapların ahlak ve adetlerinin pek fena ve pek iptidai ve ıslaha muhtaç olduğunu anlamış, bunları ıslah için تنها yerlere çekilerek senelerce düşünmüş ve yıllarca tefekkürden sora kendisinde vahiy ve ilham fikri doğmuştur. Vahiy ilham fikri Muhammedden evel de Araplarca meçhul değildi. Bütün iptidai kavimler gibi Araplarda şairlerin, akıl erdiremedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvvetler Araplar için cinlerdi. Bu nevi itikatlar Arabistanda her zaman o kadar canlı ve derin olmuştur ki Muhammet dahi cinlerin vücuduna samimi olarak inanmıştır. Muhammedin Musa ve İsa dinlerine dair öğrendikleri de kendisinde bu itikadı kuvvetlendirmiştir. Bu peygamberler de melekler vasıtasile ilham aldıklarını söylemişlerdir.

Muhammed başlangıçta her halde şedit bir heyecana maruz oldu. Birtakım dini endişeler ve vicdani mülahazalarla samimi surette üzüldü. Muhammet namuskar ve menfaat fikrinden ari olarak ortaya atıldı. Onun gayesi, muhitinin ahlakını, dinini ve içtimai hayatını ıslah etmektir.”¹⁰³

---

¹⁰³ Orta Mektep İçin Tarih II, 1931, s.91.

Burada önce İslam Dininde Kur'an'ın ve vahyin ne anlama geldiği açıklanmış sonrasında ise tarihi olarak bakıldığında vahyin ne şekilde anlaşıldığı ortaya konulmuş, son olarak da Hz Muhammed'in aslında bir din ortaya koyarken bunu menfaatini düşünerek yapmayıp insanların yararına olsun diye yaptığı anlatılarak vahyin ortaya çıkışı betimsel yaklaşımla , Hz Muhammed yorumlayıcı yaklaşımla, dinin ortaya çıkışı ise pozitif bilim yaklaşımıyla ele almıştır.

Yine aynı kitapta İlk Vahiy konusu içinde de Hz Muhammed'e ilk vahyin gelişi şu şekilde yer almıştır;

“... Muhammet uzun bir devirdeki tefekkürlerin mahsulü olan ayetleri lüzum ve ihtiyaçlara göre takrir ediyordu. ... Muhammet bidayette irticalen dini hitabette bulunan bir vaiz oldu. Vaizlikten Nebiliğe, Nebilikten nihayet Allahın Resulü haline geçti. Aralarında yaşadığı insanların manevi menfaati için ve büyük bir hakikat namına mücadeleye atıldı. Sonunda cihanşümul bir dinin müessisi oldu. Muhammedin neşrettiği din, insanların kalbinde derin bir ihtizaz uyandırdı.”¹⁰⁴

Burada da Kur'an'ın ve İslam Dininin oluşumunda Hz Muhammed'in rolünün bir tekamül süreciyle ele alındığı görülmektedir.

Aynı konu içinde Kuranın içindekilerden bahsedilmiş; Kuran-ı Kerim'in tevhid, hukuki hükümler ve tarihe ait malumat olarak, üçe ayrılabilceği ortaya konulmuş, ayrıca hukuki hükümlerin zaman içinde değiştiğinden bahsedilmiş ve bunun çokta olağan bir şey olduğu şu şekilde anlatılmıştır:

“Hukuki hükümler zaman ve mekan içinde içtimai heyetlerin uğradıkları değişikliklere göre değişegeldiğinden ondört asır evvelki zaman ve mekanın ihtiyacına göre lüzumlu ve kafi görülmüş olan esaslar yerine bugün birçok mütenevvi

---

¹⁰⁴ Orta Mektep İçin Tarih II,1931, s.91.

kanunlar ve usuller konulmak zarureti görülmüştür. Bunlar dahi ebedi olmayıp zamanla değişmeye mahkumdurlar.

Muhammet davet ettiği dinin, kendinden evvel, Musa, İsa ve sair peygamberler tarafından davet edilen İbrahim ve Tevrat dini olduğunu söylemiştir.”¹⁰⁵

Muhammed Medine’de konusu içinde de; “Muhammedi ve onun nasıl bir din müessisi ve dini bir devlet reisi olduğunu anlayabilmek için onun bilhassa askeri faaliyetlerini tetkik etmek lazımdır. Aksi takdirde Muhammedi, her şeyi bir melekten alan ve aynen muhitine tebliğ eden ümmi, cahil, hissiz hareketsiz bir put derekesine indirmek hatasından kurtulmak mümkün olmaz. Halbuki Muhammet denilen şahsiyet bizatihi mütehassis, mütefekkir, müteşebbis ve muasırlarının en yükseği olduğunu yaptığı işlerle ispat etmiş bir varlıktı.”¹⁰⁶ denilmek suretiyle Hz Muhammed’in yüksek bir şahsiyet olduğu yorumlayıcı yaklaşımla anlatılmıştır.

---

¹⁰⁵ *Orta Mektep İçin Tarih II*,1931, s.92.

¹⁰⁶ *Orta Mektep İçin Tarih II*, 1931, s.93.

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamız sonucunda;

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki, Halifeliğin kaldırılması, Şeriye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi inkılaplar dikkate alındığında bu dönemde nesnel ve bireysel bir din anlayışı oluşturulmaya çalışıldığı düşünülebilir. Bu din anlayışının ilk dönem ders kitaplarına da yansımış olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I kitabında yer alan "*Din telakkisi vicdani olduğundan cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkisinde başlıca muvaffakiyet amili görür.*" ifadesi ve buna benzer anlatımların Tarih III, IV, V kitaplarında da yer alması nesnel ve bireysel bir din anlayışı oluşturulmaya çalışıldığını ima etmektedir. Ayrıca bu dönem eğitim ve din alanında yapılan değişikliklerin genellikle "laiklik" ilkesi ve "modernleşme" çerçevesinde yapıldığı ders kitaplarının da buna uygun olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte ders kitapları incelendiğinde din ile ilgili bilgilere Tarih, Ahlak, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ders kitapları dışında herhangi bir ders kitabında yer verilmediği dolayısıyla din olgusunun ders kitaplarında çok az yer aldığı görülmüştür.

1924-1940 yılları arasında ders kitaplarında dinlerin anlatımında laik ve bilimsel eğitim anlayışı gereği olarak din olgusu çoğunlukla öznel değerlendirmelerden ziyade nesnel bir yaklaşımla ele alınmıştır

Dinle ilgili bulgular elde ettiğimiz kitaplar içinde;

Tarih kitaplarının din olgusuna en fazla yer veren kitaplar olduğu ve bu kitaplarda din olgusunun tarihte yaşamış çeşitli medeniyetlerin dinlerinin çoğunlukla yorum yapılmaksızın informatif bir yaklaşımla dinin yansıtılması şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Yine Tarih kitaplarında dinin ortaya çıkışında bir tekâmül süreci gösterdiği, tıpkı evrendeki her şeyin evrimleşmesi gibi aslında dinlerinde böyle bir gelişim gösterdiği ortaya konulmuştur. Burada dinler ele alınırken vahiy kaynaklı dinlerin var olabileceğinin anlatılmaması teolojik bir anlayıştan ziyade bu dinlere karşı nesnel bir tutum sergilendiğini düşündürmektedir.

Bununla birlikte 1931 Tarih II kitabında İslam Tarihi ile ilgili bölümde özellikle “Hz Muhammed” ve “Kur’an ve Vahiy” konusu içinde Hz Muhammed için “yıllarca süren tefekkürden sonra ayetler okuyarak vatandaşlarını İslam dinine davete başlamıştır.” denilmek suretiyle Kur’an’ın Hz Muhammed’in düşünerek ortaya koyduğu bir kitap olduğunu düşündürebilecek ifadeler kullanılması teolojik olarak değerlendirildiğinde bazen İslam Dinine karşı yanlı bir tavır sergilendiğini ima etmektedir. Nitekim teolojik bakış açısıyla değerlendirildiğinde bunun gibi pozitivist anlatımların İslam karşıtlığı olarak yorumlanması mümkündür ve yorumlandığı da olmuştur.

Tarih kitaplarında yer alan dinlerle ilgili tüm anlatımlar ele alındığında; herhangi bir yorum yapılmaksızın tarihi olarak dinlerle ilgili bilgiler ortaya konulmaya çalışıldığı için bu kitapların günümüz din eğitimi yaklaşımlarından herkese din hakkında objektif ve karşılaştırmalı olarak bilgi vermek amacı güden din hakkında öğrenme yaklaşımını yansıttığı söylenebilir. Ancak az da olsa öznel değerlendirmeler içeren ifadelere de yer verilmiştir.

Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ders kitaplarından sadece I. Kitabın din konusuna yer verdiği , II. Kitabın ise hiç yer vermediği tespit edilmiştir. Bu kitaplarda din olgusu işlenirken dinin birleştirici bir rolü olmadığı, vicdani bir olgu olduğu ve dinin dünya ve siyasetten ayrı tutulması gerektiği, din ile ilişkili bazı kurum ve uygulamaların Cumhuriyetin ilanı ve yeni devletin kurulmasıyla birlikte kaldırıldığı ortaya konularak çoğunlukla dine karşı pozitivist bir tutum sergilendiği görülmüştür.

Ahlak ders kitapları içinden I. Kitapta din konusuna yer verildiği görülmüştür. Bu kitabın din konusuna daha çok ahlak kuralları ile dinin ilişkisi bağlamında yer verdiği ve burada da belli bir dini değil de din olgusunu ele almaya çalıştığı görülmüştür.

İncelediğimiz bu ahlak kitabı, içinde dini, ahlak kavramını öğretmen için bir araç olarak kullanması açısından din eğitimi yaklaşımlarından dinden öğrenme yaklaşımını yansıttığı söylenebilir.

İncelediğimiz tüm kitaplardaki bilgiler ele alındığında bu kitapların tamamına yakınında günümüz din öğretim modellerinden din hakkında öğrenmenin hâkim olduğu, bunun yanında ahlak kitabının dinden öğrenme yaklaşımını yansıttığı, Cumhuriyet'in ilanı ve inkılâplarla birlikte yapılan değişikliklerin bu kitaplara yansıdığı tespit edilmektedir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında ders kitaplarının toplumsal değişimi sağlamak için bir araç olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Çalışmamızda Cumhuriyetin ilk yıllarında ders kitaplarıyla ilgili olarak, kitaplardaki dinle ilgili ve özellikle İslam dini ile ilgili bilgilerin yazıldıkları ve okutuldukları dönemlerde halk, eğitim camiası ve aydınlar tarafından nasıl

algılandığını ve değerlendirildiğini tespit etmek üzere kapsamlı bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu konuda daha kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır.

ÖZET

Bu çalışmada, 1924 - 1940 yıllarında ilkokul, ortaokul ve lise ders kitaplarında din ve dinlerin nasıl yer aldığı araştırılmıştır. Eğitim çoğunlukla döneminin siyasi görüşlerinden etkilendiği için Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim ve din anlayışları da ders kitaplarına yansımıştır.

Araştırmada, amaca uygun olarak içerik analizi (içerik çözümlemesi) yöntemine başvurulmuştur. Bu sayede ders kitaplarında yer alan din olgusunun din öğretimi yaklaşımlarından hangisine göre ele alındığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre incelenen kitaplar içinde Tarih, Ahlak ve Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitaplarında din olgusuyla ilgili bulgulara rastlanmış ve günümüz din öğretimi yaklaşımlarından genellikle din hakkında öğrenmenin hakim olduğu tespit edilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ders programlarının iki üç yıllık aralıklarla değiştiği, ancak ders kitaplarında önemli bir değişiklik olmadığı görülmüştür. Ayrıca incelenen ders kitaplarından elde edilen bulgulara göre dinlere karşı bazen yanlı olabilecek ifadeler kullanıldığı ama çoğunlukla nesnel bir tutum takınıldığı tespit edilmiştir.

ABSTRACT

This study was investigated how religion and religions included in primary school ,middle school and high school's workbooks ,between 1924-1940,Thinking about of religion on the first years of republic is reflected in the work book's because of workbooks were generally affected by political opinion.

This study written by using content analysis anethod as suitable for he purpose.So that ,the phenomenon of religion in workbooks are discussed according to which of religious teaching approaches were determines.Accordingly,in boks whis were studied.history monal and civil for citizen ,there was some information about religion an now teachers are komination on religion.

On first years of republic,course schedules way change every two or three years but these changes were not very significant.Also,exhibited an attitude ol studied boks and sometimes biased against religion,but generally it was objective attitude.

KAYNAKÇA

Yararlanılan Kaynaklar:

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985

AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Kırangıç Yayınları, Ankara 2004

BALCI, Ali, *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2007

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978

BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi Ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 1988

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Genel Öğretim Bilgisi*, Gazi Kitabevi, Ankara 1983

BOZCUK, Ali Nihat, "Neden Bilim? Neden Evrim?", *Biyoloji Eğitiminde Evrim*, İnönü Üniversitesi Yay, Malatya 2007

BÜYÜKÜSTÜN, Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007

ÇETİN, Halis, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Sivas 2002

ÇINAR, İkrım “Laiklik, Laik Eğitim Ve Siyaset”, *Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt: 6, Sayı: 9, Malatya 2005

DEMİREL, Özcan, KAYA, Zeki, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2006

DOĞAN, Nuri, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876–1918)*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1994

FIĞLALI, Ethem Ruhi; MÜFTÜOĞLU, Taha ; KARAKUŞ, İdris, *Atatürk Düşüncesinde Din Ve Laiklik*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008

GÖLPINARLI, Abdölbaki, *Yurt Bilgisi*, Kaynak Yayıncılık, İstanbul 2007

GÖK, Fatma, *75 Yılda Eğitim*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999

GÜNDÜZ, Hatice, “İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi(Zorunlu Din Eğitimi Öncesi Ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma)”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008

GÜNER, Zekai, “Atatürk, Cumhuriyet Ve Demokrasi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt2, Sayı 3, Zonguldak 2006

İLİTAM, *Din ve Ahlak Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yay, Ankara 2005

KAHRAMAN, Mehmet “Avrupa Birliği Ülkelerinde Ve Türkiye’de Laiklik”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, Hatay 2008

KAYA, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim Ve Dini Tutum*, Etüt yay, Samsun 1998

KAYA, Yahya Kemal, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz Politika/Eğitim/Kalkınma* , Nüve Matbaası, Ankara 1977

KILIÇ, Ahmet Faruk, *Türkiye’de Din- Devlet İlişkilerinde Yönetici Seçkinlerin Rolü*, Dem yay, İstanbul 2005

KOMİSYON, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yayınevi , İstanbul 1983

KUTLU, Sönmez, “Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu”, *AÜİFD*, Cilt XLIII , Sayı 1, Ankara 2002

MARDİN, Şerif, *Türkiye’de Din Ve Siyaset*, İletişim yay, İstanbul 2010

ÖĞUZKAN, Ferhan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1993

OKUMUŞ, Ejder, *Toplumsal Değişme Ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003

ÖZBARAN, Salih, *Tarih ve Öğretimi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992

ÖZEK, Çetin, *Devlet ve Din*, Anı Yayıncılık, İstanbul 1982

ÖZODAŞIK, Mustafa, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları:1923-1950*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 1999

ÖZTEMİZ, Mutay, *Cumhuriyet Döneminde Devletin Din Politikaları*, Pencere Yayınları, İstanbul 1997

SAKAOĞLU, Necdet, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim yayınları, İstanbul 1992

TAZEBAY, Atilla, *İlköğretim Programları Ve Gelişmeler*, Nobel Yay, Ankara 2000

TOSUN, Cemal, *Din Eğitim Bilimine Giriş*, Pagema Yayıncılık, Ankara 2005

VARIŞ, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*, Alkım Yayınları, İstanbul 1998

YARAN, Cafer Sadık, *İslam ve Öteki*, Kaknüs Yayıncılık, İstanbul 2006

1930-1938 Köy Mektepleri Müfredat Programı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul
1938

YAZOĞLU, Ruhattin; AYDENİZ, Hüsnü, *Dini Çoğulculuk –John Hick'in
Düşünceleri Etrafında Tartışmalar*, İz Yayınları, İstanbul- 2006

İncelenen Kaynaklar:

MUSTAFA NAMİK, *Ahlak Liselerin 2. Devresi 3. Sınıf*, İstanbul Devlet Matbaası,
İstanbul 1930

AHLAK Liselerin 2. devresi son sınıf, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1928

AHMET REFİK, *İlk Mekteplerde Yurt Bilgisi*, İkdam Matbaası, İstanbul 1926

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Coğrafya II*, İstanbul Devlet Matbaası,
İstanbul 1929

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Coğrafya III*, İstanbul Devlet Matbaası,
İstanbul 1929

F. RAUH, *Ahlak Tecrübesi*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1937

HAYAT BİLGİSİ BİRİNCİ CÜZ': HAYVANLAR, Maarif Vekaleti Matbaası, İstanbul
1927

İBRAHİM HİLMİ, *Millet Kıraati*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul 1930

NAKİYUDDİN, *Kimya*, İstanbul Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1926

SALİH ZEKİ, Talha Kemal, *Nazari ve Ameli Hendese*, İstanbul Amidi Matbaası,
İstanbul 1926

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1931

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1933

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1934

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1937

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1938

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1939

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1940

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih II*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1931

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih II*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1933

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih II*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1934

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih II*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1939

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih II*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1940

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih III*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1933

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih III*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1934

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih III*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1939

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih IV*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1931

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih IV*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1934

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih IV*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1937

MAARİF VEKALETİ KOMİSYON, *Tarih IV*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1938

İNAN, *Afet, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1932

RECEP BEY, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul
1937